

Suomen
urheilun
eettinen
keskus
SUEK ry

VAIKENEMINEN EI OLE VAIHTOEHTO

Katsaus häirintää ja kiusaamista käsittelevään
tutkimustietoon liikunnan ja urheilun näkökulmasta

Miika Kyllönen

2

SUEK ry:n julkaisuja urheilun eettisistä asioista

2018

VAIKENEMINEN EI OLE VAIHTOEHTO

Katsaus häirintää ja kiusaamista käsittelevään
tutkimustietoon liikunnan ja urheilun näkökulmasta

Miika Kyllönen

VAIKENEMINEN EI OLE VAIHTOEHTO

Katsaus häirintää ja kiusaamista käsittelevään
tutkimustietoon liikunnan ja urheilun näkökulmasta

SUEK ry:n julkaisuja urheilun eettisistä asioista nro 2.

Suomen urheilun eettinen keskus SUEK ry

Teksti: Miika Kyllönen

Toimitus: Nina Laakso ja Susanna Sokka

Taitto: Kruu Oy

SUEK ry:n julkaisuja urheilun eettisistä asioista

ISSN 2489-6578 (nid.)

ISSN 2489-6586 (PDF)

ISBN 978-952-5605-34-1 (nid.)

ISBN 978-952-5605-35-8 (PDF)

AllPrint Oy, Vantaa 2018

Esipuhe

Häirintä ja kiusaaminen ovat nousseet viime vuosien aikana yhteiskunnallisen keskustelun ytimeen. Eri alojen piirissä on tullut julki useita väärinkäytöksiä sekä kaltoinkohtelutapauksia. Myös urheilumaailmasta on kantautunut tietoja eri lajeissa tapahtuneista häirintä- ja kiusaamistapauksista. Opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuudessa toimiva Urheilun eettisten asioiden neuvottelukunta ilmaisi hiljattain huolensa lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta seksuaalisesta häirinnästä sekä kaltoinkohtelusta urheilu- ja liikuntaharrastuksissa. Tutkimustietoa näistä aihealueista on tuotettu kotimaassa vähän.

Tämän katsauksen tarkoituksena on paneutua mahdollisimman kattavasti viimeisimpään häirintää ja kiusaamista käsittelevään tutkimustietoon etenkin liikunnan ja urheilun näkökulmasta. Monitieteellisen, kansainvälisen ja kansallisen tutkimustiedon pohjalta rakentuvan katsauksen tavoitteena on lisätä urheilutoimijoiden tietoutta pitkälti sensitiivisistä ja vaietuihin aihealueisiin. Käsillä oleva katsaus lähtee liikkeelle häirinnän ja kiusaamisen ilmiöiden yleismaailmallisesta kuvaamisesta. Ensimmäiset luvut pohjautuvat monitieteelliseen tarkasteluun siitä, mikä on häirintää ja kiusaamista. Näitä ilmiöitä lähestytään muun muassa lainsäädännön ja yksilön hyvinvoinnin kautta. Mielenkiinnon kohteena ovat

myös ne ympäristöt, joissa häirintää ja kiusaamista tapahtuu. Tuoreet väestötason kyselyt tarjoavat kattavaa tietoa koulumaailmasta ja työelämästä.

Yleismaailmallisesta tarkastelusta katsaus etenee häirinnän ja kiusaamisen tarkasteluun urheilun ja liikunnan kontekstissa. Kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen pohjautuen kuvataan molempien ilmiöiden yleisyyttä ja erityispiirteitä urheilumaailmassa. Julkaisun lopussa esitellään tutkimustietoon perustuvia käytännön työkaluja, toimenpiteitä sekä ajatuksia siitä, miten urheilu- ja liikunta-alan toimijat voisivat ehkäistä kiusaamista ja häirintää. Vaikeneminen ei ole vaihtoehto -julkaisu on suunnattu etenkin liikunta- ja urheilualan toimijoille, järjestöille sekä päätöksentekijöille ja viranomaisille, mutta myös kaikille niille henkilöille, joita käsiteltävät aihealueet koskettavat tai kiinnostavat. Katsaus toteutettiin kuvailevana kirjallisuuskatsauksena.

Tämä katsaus on osa Suomen urheilun eettinen keskus SUEK ry:n vuonna 2017 aloittamaa julkaisusarjaa. SUEK tuottaa tutkimuksia ja selvityksiä urheilun eettisistä kysymyksistä. SUEK tarjoaa päätöksenteon ja yhteiskunnallisen vuoropuhelun pohjaksi tutkittua tietoa ja pyrkii näin vaikuttamaan eettisesti kestävään urheilukulttuuriin.

Sisältö

Esipuhe	4
1 Johdanto	6
2 Seksuaalinen ja sukupuolinen häirintä	8
2.1 Mikä on häirintää?	8
2.2 Häirintää koskeva lainsäädäntö ja säännökset	9
2.3 Häirinnän yleisyys eri elämänalueilla	11
2.3.1 Lapset ja nuoret kokevat häirintää vertaisiltaan ja aikuisilta	11
2.3.2 Työkäiset ilmoittavat häirinnästä eteenpäin harvoin	12
2.4 Häirintä heikentää yksilön itsetuntoa ja toimintakykyä	13
3 Kiusaaminen on haastava ja vahingollinen ilmiö	14
3.1 Mikä on kiusaamista?	14
3.2 Joutuuko kiusaaja oikeudelliseen vastuuseen?	15
3.3 Kiusaamisen esiintyvyys koulumaailmassa ja työelämässä	15
3.4 Kiusaamisella on vakavia seurauksia yksilön hyvinvoinnille	17
4 Häirintä ja kiusaaminen urheilumaailmassa	19
4.1 Seksuaalinen häirintä – uusvanha ilmiö urheilun parissa	19
4.1.1 Kuka häiritsee ja ketä?	19
4.1.2 Urheilussa tapahtuvan häirinnän yleisyys ja lajierot	20
4.1.3 Urheilun erityispiirteet ja muut riskitekijät	21
4.2 Liikuntaharrastus on yksi yleisimmistä kiusaamisympäristöistä	22
4.2.1 Urheilussa tapahtuvan kiusaamisen ominaispiirteitä	22
4.2.2 Miksi urheilussa kiusataan enemmän kuin muissa harrastuksissa?	23
4.2.3 Kiusaamisen yleisyys ja lajikohtaiset erot	24
4.3 Häirinnän ja kiusaamisen seurauksia urheilijalle ja urheilukulttuurille	24
5 Mitä urheilun toimijat voivat tehdä häirinnän ja kiusaamisen estämiseksi?	26
5.1 Toimintamalli kiusaamisen ja häirinnän ennaltaehkäisyyn sekä tapauskohtaiseen toimintaan urheiluorganisaatioissa	27
5.1.1 Ehkäisevät toimintamallit	28
5.1.2 Tilannekohtaiset toimintamallit	29
6 Yhteenvedo ja toimenpide-ehdotukset	31
Lähteet	34
Tutkimuskirjallisuus	34
Hallinnolliset julkaisut	38
Lait, esitykset ja muut säännökset	38
Muut julkaisut	39

Johdanto

Keskustelu seksuaalisesta häirinnästä käynnistyi poikkeuksellisen voimakkaasti vuoden 2017 syksyllä, kun yhdysvaltalainen näyttelijä Alyssa Milano julkaisi yhteisö- ja mikroblogipalvelu Twitterissä päivityksen, jossa hän kehotti seuraajiaan jakamaan kokemuksiaan seksuaalisesta häirinnästä Me Too -aihetunnisteella. Kampanja kasvoi lopulta maailmanlaajuiseksi, kun seksuaalista häirintää kokeneet henkilöt ympäri maailmaa alkoivat jakaa kokemuksiaan sosiaalisessa mediassa. (Yle 2018.) Kampanjan herättämän keskustelun myötä eri aloilta alkoi paljastua laajamittaisia ja pitkään jatkuneita häirintätapauksia, joihin oli syyllistynyt useita tunnettuja julkisuuden henkilöitä. Seksuaalinen häirintä nousi pinnalle myös kotimaassamme, minkä johdosta eduskunta kävi aiheesta joulukuussa ajankohtaiskeskustelun (Eduskunta 2017). Ajankohtaiskeskustelun lisäksi oikeusministeriö päätti käynnistää seksuaalisen häirinnän torjumiseksi #häirinnästävapaa -kampanjan (Oikeusministeriö 2017).

Myös urheilu ja liikunta liittyivät mukaan yhteiskunnalliseen keskusteluun, kun Opetus- ja kulttuuriministeriön asettama Urheilun eettisten asioiden neuvottelukunta esitti julkisessa kannanotossaan huolen lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta seksuaalisesta häirinnästä sekä kaltoinkohtelusta urheilu- ja liikuntaharrastuksissa (Urheilun eettisten asioiden neuvottelukunta 2018). Neuvottelukunnan huoli ei ollut aiheetonta, sillä tutkimusten mukaan lapsiin kohdistuu liikuntaharrastuksissa henkisen ja fyysisen väkivallan ohella myös seksuaalista väkivaltaa (esim. Peltola 2016). Viime aikoina mediassa on nostettu esiin epäilyjä siitä, että myös suomalaisessa joukkueurheilussa olisi tapahtunut maajoukkueetasolla häirintää. Suomen Jääkiekkoliiton ja Palloliiton esittämän tutkintapyynnön vuoksi Suomen urheilun eettinen keskus SUEK ry ryhtyi selvittämään epäilyksiä ja julkaisi asiasta selvityksen vuoden 2018 syksyllä.

Seksuaalinen häirintä ei ole urheilun parissa uusi ilmiö. Ensimmäiset vakavat hyväksikäyttötapaukset nousivat julkisuuteen jo liki kolmekymmentä vuotta sitten, kun olympiatason valmentajia tuomittiin oi-

keusistuimissa seksuaalirikoksista (Parent & Fortier 2018; Fasting 2015; Fasting & Sand 2015). Vastaavia tapauksia on ollut otsikoissa esillä myös aivan hiljattain. Kyseessä on aihealue, josta on tunnistettu tieteen piirissä pitkään, mutta on ollut urheilupiireissä jossain määrin vaiettu puheenaihe. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa seksuaalista häirintää on käsitelty urheilun yhteydessä jonkin verran, mutta kotimaisesti vähän. Toistaiseksi aihealuetta on sivuttu muun muassa lapsiuhritutkimuksissa ja erinäisissä rikostilastoissa, mutta suoranaisesti liikunnan ja urheilun näkökulmasta tarkasteleva tutkimus on ollut vähäistä. Uusia avauksia on kuitenkin havaittavissa niin tutkimuksen (esim. Markkanen 2018) kuin uusien tutkimushankkeidenkin (esim. Jyväskylän yliopisto; SUEK) muodossa.

Kiusaaminen on yksi merkittävimmistä sosiaalipoliittisista ja kansanterveydellisistä ongelmista maassamme. Kiusaamista tapahtuu etenkin koulu- maailmassa, mutta myös työelämässä ja vapaa-ajan harrastuksissa (esim. Työ- ja elinkeinoministeriö 2018; Kouluterveyskysely 2017; Laine, Salasuo & Matilainen 2016). Seksuaaliseen häirintään verrattuna kiusaaminen on ollut yhteiskunnallisessa ja poliittisessa keskustelussa kestoaihe. Sen olemassaolo on tiedostettu pitkään ja siihen on pyritty puuttumaan useilla eri keinoilla. Kiusaaminen nousee otsikoihin yleensä silloin, kun sillä on traagisia seurauksia sen kohteiksi joutuneille (Salmivalli 2016, 11). Jotain ongelman vakavuudesta kertoo se, että Opetus- ja kulttuuriministeriö asetti vuoden 2016 lopulla erillisen työryhmän pohtimaan kiusaamisen ehkäisyä ja koulurauhan edistämistä. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018).

Vuonna 2016 liikuntaväki havahtui urheilun parissa tapahtuvan kiusaamisen yleisyyteen, kun lasten ja nuorten liikuntakäyttäytymistä tarkastelevassa LIITU-tutkimuksessa todettiin liikuntaharrastuksen olevan koulun ja internetin jälkeen kolmanneksi yleisin paikka joutua kiusatuksi (Laine ym. 2016). Tämä on erityisen huolestuttava havainto

siinä mielessä, että liikuntaharrastuksissa oleminen on vapaaehtoisuuteen perustuvaa toimintaa. Esimerkiksi koulumaailmasta ei voi pudottautua pois samalla tavalla kuin harrastustoiminnasta. Vaikuttaa siltä, että urheilun tietyt ominaispiirteet tekevät siitä kiusaamiselle alttiimman ympäristön (Laine ym. 2016; Shannon 2013). Urheilussa tapahtuvaa kiusaamista on alettu tutkimaan tiedemaailmassa laajamittaisemmin ja tarkemmin vasta viime vuosien aikana (esim. Markkanen 2018; Nery ym. 2018; Stefaniuk & Bridel 2018).

Tämän katsauksen tarkoituksena on paneutua mahdollisimman kattavasti viimeisimpään häirintää ja kiusaamista käsittelevään tutkimustietoon etenkin liikunnan ja urheilun näkökulmasta. Monitieteellisen, kansainvälisen ja kansallisen tutkimustiedon pohjalta rakentuvan katsauksen tavoitteena on lisätä urheilutoimijoiden tietoutta pitkälti sensitiivisistä ja vaietuistakin aihealueista. Käsillä oleva katsaus tarjoaa tietoa esimerkiksi yhteiskunnassa ja urheilumaailmassa tapahtuvan häirinnän ja kiusaamisen yleisyydestä, sekä sen luonteesta ja vaikutuksista. Lisäksi julkaisussa esitetään käytännön työkaluja sekä toimenpide-ehdotuksia näiden ilmiöiden käsittelyyn ja torjuntaan. Katsaus on suunnattu etenkin liikunta- ja urheilualan toimijoille, järjestöille sekä päätöksentekijöille ja viranomaisille, mutta myös kaikille niille henkilöille, joita käsiteltävät aihealueet koskettavat tai kiinnostavat.

Häirinnän osalta painopiste on etenkin seksuaalisessa häirinnässä, jota on ilmeisesti tunnettavuutensa vuoksi käsitelty tutkimuksissa enemmän kuin sukupuolista häirintää. Edellä mainitut käsitteet ovat myös hieman ongelmallisia, sillä kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa seksuaalisen ja sukupuolisen häirinnän käsitteet kulkevat hyvin lähellä toisiaan ja joissain yhteyksissä jälkimmäinen on liitetty myös yhdeksi seksuaalisen häirinnän muodoista (esim. Hunt & Gonsalkorale 2014; Mellor & Golay 2014). Lisäksi seksuaalisen häirinnän ohella eri tutkimuksissa käytetään usein myös muun muassa seksuaalisen väkivallan ja hyväksikäytön käsitteitä. Joissain tut-

kimuksissa nämä käsitteet pidetään seksuaalisesta häirinnästä erillään ja toisissa ne taas sisällytetään sen alle. Tässä julkaisussa seksuaalisen häirinnän käsitteen alle on sisällytetty kaikki nuo seksuaalisen kaltoinkohtelun muodot, kuten on pitkälti tehty myös esimerkiksi tasa-arvolain määrittelyksissä.

Katsaus toteutettiin kuvailevana kirjallisuuskatsauksena. Kuvailevaa kirjallisuuskatsausta voi luonnehtia yleiskatsaukseksi ilman tarkkoja sääntöjä tai rajoja, sillä aineiston valintaa eivät määritä tiukat metodiset säännöt. Tutkittava ilmiö pystytään kuitenkin kuvaamaan laaja-alaisesti ja tarvittaessa kyetään myös luokittelemaan tutkimuksen kohteena olleen ilmiön ominaisuuksia. (Salminen 2011.) Kuvaileva kirjallisuuskatsaus on luonteeltaan aineistolähtöistä ja ymmärtämiseen pyrkivää ilmiön kuvausta. Kuvailevan kirjallisuuskatsauksen heikkouksiin tutkimusmenetelmänä on luettu sen subjektiivisuus ja sattumanvaraisuus, mutta toisaalta sen vahvuutena on pidetty argumentoitavuutta ja mahdollisuutta perustellusti ohjata tarkastelu tiettyihin teemoihin ja erityiskysymyksiin. (Kangasniemi ym. 2013, 291–292.)

Useille julkittulleille kiusaamis- tai häirintätapaauksille on ollut ominaista, että ne ovat olleet laajamittaisesti tiedossa, mutta niihin ei ole puututtu riittävän tarvittavalla tavalla. Yhteiskunnan, mutta myös urheilun parissa vallinneet arvostukset ovat mahdollistaneet toimintakulttuurin, jossa hankalista ja aroista aiheista on totuttu vaikenemaan. Tämä julkaisu on yksi toimenpide kulttuurin muuttamiseksi ja esimerkki siitä, miten SUEK edistää ja vahvistaa urheilun ja liikunnan eettistä pohjaa tutkimustoiminnan avulla. Tavoitteena on lisätä tietoa päätöksentekijöiden, viranomaisten ja muiden urheilun osallisten keskuudessa sekä synnyttää rakentavaa, vuorovaikutuksellista ja yhteiskunnallisesti kestäväää arvokeskustelua urheilun eettisistä asioista. Jokaisella täytyy olla mahdollisuus harrastaa tai kilpailla turvallisessa ympäristössä. Väärinkäytöksiä kohdattaessa kenenkään ei tule vaieta. Vastuu puuttua kuuluu jokaiselle urheilun ja liikunnan toimijalle.

2 Seksuaalinen ja sukupuolinen häirintä

2.1

Mikä on häirintää?

Häirintä määritellään eri yhteyksissä usein hieman eri näkökulmista. Häirintä mielletään arkikielessä usein esimerkiksi kiusaamiseksi, epäasialliseksi kohteluksi tai seksuaaliseksi häirinnäksi (Lundström 2015, 6). Määritelmä riippuu pitkälti siitä kontekstista, missä häirintää kulloinkin käsitellään. Esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriön (2018) julkaisemassa tuoreessa tasa-arvobarometrissa häirintä määritetään tasa-arvolain kautta. Tasa-arvolaisissa seksuaalinen ja sukupuolinen häirintä määritetään lainvastaiseksi syrjinnäksi. Lain mukaan seksuaalinen häirintä tarkoittaa sanallista, fyysistä tai sanatonta, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla vihamielinen, uhkaava, halventava, ahdistava tai nöyryyttävä ilmapiiri. (Tasa-arvolaki 2014.) Laissa tarkoitettua seksuaalista häirintää ovat esimerkiksi:

- **sukupuolisesti vihjailevat eleet tai ilmeet**
- **härskit puheet, kaksimieliset vitsit sekä vartaloa, pukeutumista tai yksityiselämää koskevat huomautukset tai kysymykset**
- **seksuaalisesti värittyneet aineistot, viestit tai puhelut**
- **fyysinen koskettelu**
- **sukupuoliyhteyttä tai muuta sukupuolista kanssakäymistä koskevat ehdotukset tai vaatimukset**
- **raiskaus tai sen yritys**

(Sosiaali- ja terveysministeriö 2015.) Tasa-arvobarometrin (2018) mukaan yleisimpiä seksuaalisen häirinnän muotoja olivat loukkaavat kaksimieliset vitsit, härskit puheet ja asiattomat vartaloon tai seksuaalisuuteen liittyvät huomautukset.

Sukupuoleen perustuva häirintä tarkoittaa puolestaan henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteet-

tiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää ei-toivottua käytöstä, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista ja jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan tämän fyysistä tai henkistä koskemattomuutta ja jolla luodaan vihamielinen, uhkaava, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri. (Tasa-arvolaki 2014.) Sukupuoleen perustuvaa häirintää ovat esimerkiksi:

- **henkilön sukupuolen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun halventaminen**
- **työpaikka- tai koulukiusaaminen, kun se perustuu kiusatun sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun**

(Sosiaali- ja terveysministeriö 2015.) Tasa-arvobarometrissa (2018) puolet naisista oli kohdannut sukupuolen vuoksi vähättelevää tai yliolkaista suhtautumista, miehistä lähes neljännes. Naiset kohtasivat tällaista suhtautumista useimmiten työpaikalla ja vapaa-ajalla sukulaisten kanssa, miehet yleensä työpaikalla ja ystäväpiirissä.

Oikeusministeriön (2016) selvityksessä vähemmistöryhmien kokemasta häirinnästä ja vihapuheesta häirinnän käsitettä lähestytään puolestaan yhdenvertaisuuslaissa muodostettujen [syrjinnän] määrittelynsä kautta. Yhdenvertaisuuslaissa ihmisarvoa tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukkaava käytös on häirintää, jos se liittyy henkilön kansalaisuuteen, ikään, alkuperään, kieleen, uskontoon, vakaumukseen, mielipiteeseen, poliittiseen toimintaan, ammattiyhdistystoimintaan, perhesuhteisiin, terveydentilaan, vammaisuuteen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun henkilöön liittyvän syyhyn ja jos lisäksi luodaan mainitun syyn vuoksi henkilöä nöyryyttävä, halventava, uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä ilmapiiri. (Oikeusministeriö 2016; Yhdenvertaisuuslaki 2014.) Yhdenvertaisuuslaissa häirintä määritellään siis hieman laueammin kuin tasa-arvolaisissa, eikä siinä suoranaisesti säädetä seksuaalisesta häirinnästä.

Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden käsitteet sekoittuvat usein keskenään varsinkin arkikielessä.

Tämä lienee osaltaan johtanut siihen, että häirintää voidaan määritellä useampien lainkohtien avulla. Myös muita määritelmällisiä näkökulmia löytyy, sillä esimerkiksi Heikkinen (2012) esittää väitöskirjassaan, että nykyisten käsitteiden sijaan olisi perusteltua ottaa käyttöön seksistisen häirinnän käsite, kun puhutaan yksilöiden kokemista ja organisaatioissa tapahtuneista häirintätapauksista. Tässä yhteydessä tukeudutaan kuitenkin vakiintuneempiin ja lain määrittämiin häirinnän käsitteisiin.

Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolaeissa painotetaan erityisesti työnantajien, koulutusten järjestäjien, viranomaisten ja muiden vastuuhenkilöiden velvollisuuksia häirinnän torjumisessa ja häirinnänvastaisen ilmapiirin luomisessa. Jos esimerkiksi työnantaja laiminlyö saamansa tiedot siitä, että työntekijä on joutunut häirinnän kohteeksi, menettelee hän molempien lakien mukaan syrjivästi ja lainvastaisesti (Tasa-arvolaki 2014; Yhdenvertaisuuslaki 2014). Tasa-arvolain perusteluissa todetaan, että häirinnästä on ensisijaisessa vastuussa häiritsijä itse. Häiritsijä voi joutua teostaan rikosoikeudelliseen tai vahingonkorvauslain mukaiseen vastuuseen. Vastuu häirinnän poistamisesta siirtyy työnantajalle siinä vaiheessa, kun tieto häirinnästä on saatettu hänen tietoonsa. (HE 195/2004 vp.) Häirintää käsitellään tasa-arvolaisissa pääosin työelämän yhteydessä (Niemi & Kainulainen 2018).

Tasa-arvolaisissa edellytetään, että oppilaitoksissa ja vähintään 30 henkilön vahvuissa työpaikoissa on laadittava tasa-arvosuunnitelma toiminnan tasa-arvoistamisen tueksi. Varsinkin oppilaitosten tasa-arvon edistämistä käsittelevässä kohdassa korostetaan sitä, että erityistä huomiota tulee kiinnittää seksuaalisen ja sukupuolisen häirinnän ehkäisemiseen ja poistamiseen. (Tasa-arvolaki 2014.) Viimeisimmän liikuntalain (2015) uudistuksen myötä Opetus- ja kulttuuriministeriö edellyttää myös valtioapua hakevilta liikuntaa edistävilta järjestöiltä voimassa olevia yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmia oman toimintansa osalta. Mikäli liitolla tai järjestöllä ei ole olemassa tarvittavaa yhdenvertaisuus- tai tasa-arvoselvityksiä, eikä liitto noudata kansainvälisiä säännöksiä tai eettisiä periaatteita, voidaan kyseisen järjestön valtionapukelpoisuus evätä. (Pyykkönen 2016, 15.)

Urheilun kontekstissa häirinnän käsite on jossain määrin ongelmallinen, sillä urheiluun ja liikuntaan sisältyy luonnostaan paljon fyysistä kontaktia ja vahvoja tunnetiloja. Esimerkiksi voittojen tai tappioiden hetkillä erilaiset fyysiset kosketuksetkaan eivät ole epätavallisia. Fyysinen kontakti on osa myös joitakin lajeja ja niiden valmennustoimintaa. Häirinnän raja kulkee tällöin suurelta osin niissä säännöissä, mitkä urheiluväki tai lajit itse sopivat ja määrittävät. Lopulta kyse on kuitenkin yksilön subjektiivisista kokemuksista ja tuntemuksista.

2.2

Häirintää koskeva lainsäädäntö ja säännökset

Edellä käsitellyt tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslait eivät ole ainoita lainsäädännön tarjoamia oikeuskeinoja häirinnän käsittelyyn. Myös Suomen perustuslaissa säädetään syrjintäkiellosta ja oikeudellisesta yhdenvertaisuudesta. Lisäksi perustuslain mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. (Perustuslaki 1999.) Työturvallisuuslaissa asetetaan tasa-arvolain kaltaisesti työnantajalle velvollisuus puuttua työpaikalla tapahtuvaan häirintään. Tämän ohella työturvallisuuslaki kieltää työnantajia ja työntekijöitä harjoittamasta häirintää sekä velvoittaa työntekijät ilmoittamaan havaitsemastaan häirinnästä työnantajalle tai työsuojavaltuutetulle. (Työturvallisuuslaki 2002.) Työturvallisuuslain nojalla on nostettu syytteitä työpaikkakiusaamisista mihin on liittynyt seksuaalista sävyä (Niemi & Kainulainen 2018). Lisäksi työsuojelussa on useita yleisluontoisia määräyksiä syrjinnän ehkäisemiseksi (Lundström 2015, 209) ja työterveyshuoltolaissa puolestaan painotetaan työnantajan vastuuta työntekijän terveyden suojaamisesta (Työterveyshuoltolaki 2001).

Vuonna 2014 rikoslakiin lisättiin säännös seksuaalisesta ahdistelusta. Säännöksen mukaan seksuaalista itsemääräämisoikeutta koskettamalla loukkaava teko on rangaistava, josta voidaan määrätä sakkoja tai vankeutta enintään kuudeksi kuukaudeksi. (Laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta 2014.) Huomionarvoista on, että voimaantullut säännös koskee vain fyysistä häirintää. Henkinen tai sanallinen häirintä voidaan kuitenkin joissain tapauksissa mahdollisesti tuomita joko rikoslain

kunnianloukkauspykälien nojalla tai laittomaan uhkaukseen vedoten. Seksuaalinen ahdistelu eroaa muista seksuaalirikoksista siinä, että se on pitkälti asianomistajarikos. Tämä tarkoittaa sitä, että seksuaalisen ahdistelun tutkiminen ja sen päätyminen mahdollisesti oikeuteen edellyttää pääsääntöisesti kohteen tekemää syytepyyntöä. (Leppänen 2018; Niemi & Kainulainen 2018.)

Myös koulutuksen piirissä on useita häirintää koskettavia säännöksiä. Perusopetuslaissa (1998), lukiolaissa (1998) ja laissa ammatillisesta koulutuksesta (2017) säädetään opiskelijoiden oikeudesta turvalliseen opiskeluympäristöön. Turvallinen opiskeluympäristö koostuu fyysisistä, psyykkisistä ja sosiaalisista tekijöistä. Opiskelijalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön sinä aikana, jolloin opiskelija osallistuu opetussuunnitelman tai koulutuksen järjestäjän hyväksymän muun suunnitelman mukaiseen opetukseen tai toimintaan, oppilaitoksen sisällä tai sen ulkopuolella. Koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus taata turvallinen opiskeluympäristö. (Opetushallitus 2018.)

Yksi osa turvallisen opiskeluympäristön järjestämistä on opiskeluhoitosuunnitelman laatiminen, johon on kirjattava suunnitelma opiskelijoiden suojaamiseksi muun muassa kiusaamiselta ja häirinnältä (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 2013). Lisäksi koulun opetushenkilökunnan tulee ilmoittaa tietoonsa tulleet koulumatkalla tai koulussa tapahtuneesta väkivallasta, kiusaamisesta tai häirinnästä niihin syylistyneen ja niiden kohteena olevan oppilaan huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle (Perusopetuslaki 1998). Turvallista opiskeluympäristöä edistää osaltaan myös terveydenhuoltolaki (2010), joka velvoittaa oppilaitoksia tarkastelemaan opiskelu yhteisön terveellisyyttä, hyvinvointia ja turvallisuutta kolmen vuoden välein. Vuonna 2016 uudistuneen perusopetuksen opetussuunnitelman arvoperustassa korostetaan oppilaiden keskinäistä tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja oikeudenmukaisuutta (POPS 2014, 16–30).

Suomea koskevat häirinnän osalta myös kansainväliset sopimukset. Vuoden 2015 elokuussa Suomessa tuli voimaan Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta, eli ns. Istanbulin sopimus (Sosiaali- ja terveysministeriö 2017). Sopi-

muksen johdanto-osassa todetaan, että naiset ja tytöt altistuvat useille vakaville väkivallan muodoille, joista yhtenä mainitaan seksuaalinen häirintä. Sopimuksista löytyy myös erillinen kohta seksuaaliselle häirinnälle (artikla 40), jossa todetaan seuraavaa:

”Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että kaikista sellaisen ei-toivotun sanallisen, sanattoman tai ruumiillisen seksuaalisen käyttäytymisen muodoista, jonka tarkoituksena tai vaikutuksena on henkilön ihmisarvon loukkaaminen, voidaan määrätä rikosoikeudellinen tai muu oikeudellinen seuraamus, erityisesti, jos tämä käyttäytyminen luo uhkaavan, vihamielisen, halventavan, nöyryyttävän tai loukkaavan ilmapiirin.” (Istanbulin sopimus 2011.)

Istanbulin sopimuksen sisältö on seksuaalisen häirinnän osalta varsin samansuuntainen tasa-arvolain sisältöjen kanssa. Suurin ero Suomen kansalliseen lainsäädäntöön on, että Istanbulin sopimuksessa myös sanallinen seksuaalinen häirintä on kriminalisoitu. Kotimaisessa lainsäädännössä vain fyysinen seksuaalinen häirintä on määritelty rikoslakiin, joten tässä suhteessa lainsäädäntöme ei vielä ainakaan toistaiseksi täytä Istanbulin sopimuksessa määriteltyjä vaatimuksia häirinnän suhteen. YK:n yleissopimuksessa lapsen oikeuksista (1991) sopimusvaltiot velvoitetaan lainsäädännöllisiin, hallinnollisiin, sosiaalisiin ja koulutuksellisiin toimiin suojellakseen lasta muun muassa kaikenlaiselta henkiseltä ja ruumiilliselta väkivallalta, vahingoittamiselta ja pahoinpitelyltä sekä huonolta kohtelulta tai seksuaaliselta hyväksikäytöltä.

Suomessa on ollut vuodesta 2003 asti voimassa laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä. Laki velvoittaa työnantajan tarkastamaan lasten kanssa työ- ja virkasuhteessa toimivien henkilöiden taustat. (Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä 2002.) Erityisesti liikuntaväen osalta merkittävä uudistus oli 2014 voimaan tullut laki lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä, sillä urheiluseuroissa toimintaa järjestetään usein pitkälti vapaaehtoisvoimin. Toistaiseksi tätä mahdollisuutta on hyödynnetty vain harvoissa urheiluseuroissa (Yle 2016). Lain myötä vapaaehtoistoimintaa järjestävillä yhteisöillä on tietyn edellytyksin mahdollista tar-

kistaa myös vapaaehtoisten rikostausta. Toiminnan järjestäjä voi selvittää vapaaehtoisen rikostaustan siinä tapauksessa, että kysymyksessä on tehtävä, johon kuuluu:

1. säännöllisesti ja olennaisesti alaikäisen opetusta, ohjausta, hoitoa, huolenpitoa tai muuta yhdessäoloa alaikäisen kanssa
2. henkilökohtainen vuorovaikutus alaikäisen kanssa
3. tehtävän hoitaminen yksin tai sellaisissa olosuhteissa, joissa alaikäisen koskemattomuutta ei voida turvata siitä huolimatta, että toiminnan järjestäjällä on käytössä toimintaa koskeva ohje tai tietty menettelytapa, jolla pyritään turvaamaan lasten henkilökohtaisen koskemattomuus

Rikostausta voidaan selvittää ainoastaan lain voimaantulon 01.05.2014 jälkeen toimintaan mukaan tulleilta vapaaehtoisilta. (Oikeusrekisterikeskus 2014; Laki lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä 2014.) Myös liikuntalain (2015) tavoitteissa mainitaan lasten ja nuorten kasvun ja kehityksen tukeminen sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden lähtökohdat.

2.3

Häirinnän yleisyys eri elämänalueilla

Seksuaalista ja sukupuolista häirintää tapahtuu useilla elämänalueilla, kuten koulumaaailmassa, työpaikoilla, vapaa-ajan harrastuksissa, internetissä sekä julkisissa tiloissa (esim. Taloustutkimus 2018; Kouluterveyskysely 2017; Laine, ym. 2016; Pasanen 2003; Mankkinen 1995). Häirintää kokevat niin lapset ja nuoret kuin aikuisväestökin, sukupuolesta riippumatta. Varsinkin seksuaalista häirintää kohdistuu pääsääntöisesti enemmän naisiin ja tyttöihin kuin miehiin ja poikiin. Tutkimusten mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt kokevat enemmän häirintää kuin muut ryhmät. (Ikonen & Halme 2018; Tasa-arvobarometri 2018; Kokkonen 2012, 14.) Häirinnän yleisyydestä on vaikeaa saada tarkkaa kuvaa sen vuoksi, että tutkimuskirjallisuudessa ja ylipäätään eri kulttuureissa vallitsee eriäviä käsityksiä siitä, mikä luokitellaan häirinnäksi. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kyseessä on

laajamittainen ja kansainvälinen ongelma. Esimerkiksi Euroopan Unionin sisällä arviolta 45–55 prosenttia naisista on kokenut seksuaalista häirintää viidentoista ikävuoden jälkeen (FRA 2014, 95).

2.3.1

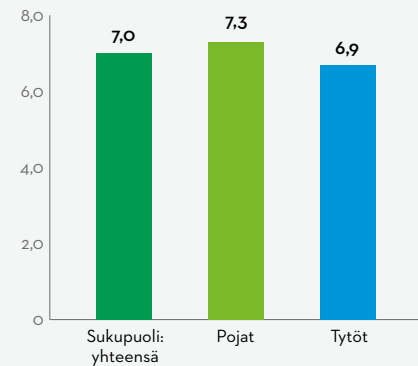
Lapset ja nuoret kokevat häirintää vertaisiltaan ja aikuisilta

Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen (THL) toteuttaman laajamittaisen kouluterveyskyselyn (2017) mukaan perusopetuksen 4. ja 5. luokkalaisista tytöistä ja pojista seitsemän prosenttia oli kokenut kuluneen vuoden aikana seksuaalista häirintää (Kuvio 1). Häirinnästä kysyttiin kyseisiltä ikäluokilta kahdella väittämällä: onko hän kokenut häiritsevää tai epämukavalta tuntuvaa kehon kommentointia tai seksuaalisesti häiritsevää viestittelyä tai videoiden tai kuvien näyttämistä. Kyselyn perusteella seksuaalisen häirinnän kokemukset lisääntyvät merkittävästi oppilaiden siirtyessä yläluokille ja muille ylemmille koulutusasteille. Tällöin ilmiö näyttäisi myös sukupuolittuvan, sillä yläluokilla häirinnän kokemukset yleistyvät merkittävästi varsinkin tytöillä. Yläluokkien, lukion ja ammatillisen oppilaitoksen välillä ei ole kyselyn perusteella merkittäviä eroja seksuaalisen häirinnän yleisyydessä. Tytöistä häirintää oli kokenut 30 % ja pojista 8–12 %. Molemmat sukupuolet huomioiden häirinnän taso oli 18–21 % (Kuvio 2.) Jälkimmäisten ikäluokkien osalta tarkasteltiin seksuaalisen häirinnän kokemuksia puhelimessa tai internetissä, koulussa ja julkisessa tilassa. Ylipäätään näyttää siltä, että seksuaalista häirintää kohdistuu kouluissa niin poikiin kuin tyttöihin.

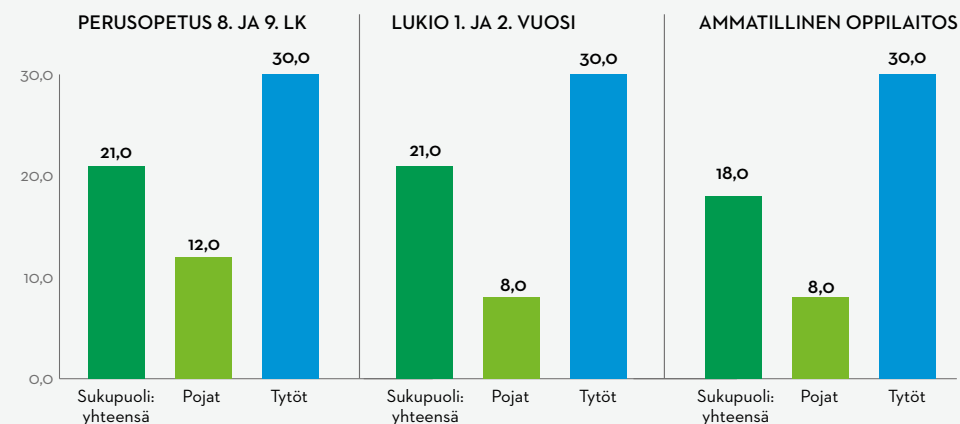
Myös uusimmassa Nuorisoriikollisuuskyselyssä (2016) selvitettiin yhdeksäsluokkalaisten kokemuksia (n=6061) seksuaalisesta häirinnästä. Kyselyssä eriteltiin seksuaalinen häirintä joko viisi vuotta vanhemman aikuisen tai toisen nuoren toteuttamaksi häirinnäksi. Kuluneen vuoden aikana toisen nuoren kohdistamaa seksuaalista häirintää nuorista oli kokenut kahdeksan prosenttia ja aikuisen tekemänä puolestaan kuusi prosenttia. Kummaltakin taholta kohdistuneena häirintä oli yleisempää tytöille kuin pojille. Tytöistä 12 % oli joutunut toisen nuoren häirinnän kohteeksi ja 10 % aikuisen ahdistelemaksi, pojilla vastaavat lukemat olivat neljä ja kaksi prosenttia. Yleisimmät häirinnän

KUVIO 1.

Perusopetuksen 4. ja 5. luokkalaisten kokema seksuaalinen häirintä (%) vuoden aikana
(Kouluterveyskysely 2017).

KUVIO 2.

Seksuaalisen häirinnän yleisyys (%) perusopetuksen 8. ja 9. luokkalaisten sekä lukiossa ja ammatillisessa oppilaitoksessa opiskelevien nuorten näkökulmasta
(Kouluterveyskysely 2017).

muodot olivat seksuaalissävytteiset kommentit ja koskettelut. (Näsi 2016, 22.) Liikuntaharrastuksissa lapsiin ja nuoriin kohdistuvan häirinnän yleisyyttä tarkastelen tämän katsauksen neljännessä luvussa.

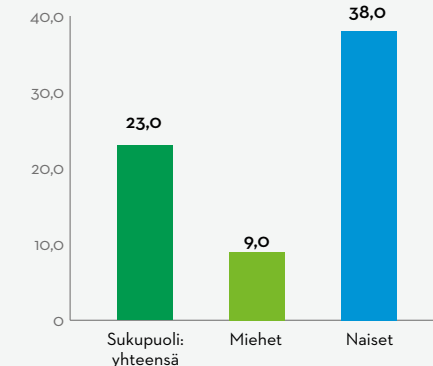
2.3.2

Työikäiset ilmoittavat häirinnästä eteenpäin harvoin

Taloustutkimuksen (2018) tekemän selvityksen (n=2128) perusteella työikäisistä (18–64-vuotiaat) lähes joka neljäs (23 %) on kokenut joskus seksuaalista häirintää työssään (Kuvio 3). Naisilla luku on peräti 38 % ja miehillä yhdeksän prosenttia. Selvityksen

KUVIO 3.

Työelämässä koettu seksuaalinen häirintä, %
(Taloustutkimus 2018).

mukaan naisten kohdalla häirintä on kohdistunut varsinkin nuorempiin työntekijöihin. Useimmiten häirintää tapahtuu asiakkaan taholta (60 %), kun työkalvereiden ja esimiesten osalta vastaavat lukemat ovat 36 % ja 16 %. Huomionarvoinen tulos selvityksessä on se, että häirinnästä ilmoitetaan vain harvoin, sillä 58 % viimeisen kahden vuoden aikana häirintää kokeneista ei ollut ilmoittanut asiasta lainkaan eteenpäin. Yleisimmät syyt tähän olivat pelko siitä, ettei häirintää otettaisi vakavasti ja se, että ilmoittamisesta voisi koitua hankaluuksia itselle. (Taloustutkimus 2018.)

Tasa-arvobarometrista (2018) on havaittavissa samansuuntaisia tuloksia. Vastanneista (n=1678) miehistä 17 % ja naisista 38 % oli kokenut seksuaalista häirintää kahden viime vuoden aikana. Naisten kohdalla prosenttiluku on täsmälleen sama kuin taloustutkimuksen raportissa, miesten kokemukset ovat sen sijaan jonkin verran yleisempiä. Myös tasa-arvobarometrissa seksuaalinen häirintä kohdistui etenkin nuoriin naisiin, sillä alle 35-vuotiaista naisista yli puolet oli kokenut häirintää kahden viime vuoden aikana. Naiset kokivat seksuaalista häirintää varsinkin miesten taholta, kun taas miehet kokivat häirintää sekä naisten että toisten miesten taholta. Sukupuoleen liittyvän vihapuheen osalta suhdeluvut olivat samansuuntaiset: kaikkiaan 15 % naisista ja kahdeksan prosenttia miehistä raportoi kokeneensa joskus sukupuoleen liittyvää vihapuhetta.

2.4

Häirintä heikentää yksilön itsetuntoa ja toimintakykyä

Seksuaalisella häirinnällä on todettu aiheuttavan useita negatiivisia vaikutuksia sen kohteeksi joutuneille. Erityisen vahingollisia vaikutukset ovat silloin, kun kyseessä on nuori henkilö. Vakavimmissa tapauksissa häirintä voi johtaa seksuaaliseen trauman syntymiseen, joka on vakavampia fyysisistä, psyykkistä, emotionaalista, seksuaalista ja sosiaalista tasapainoa horjuttavia tilanteita. Kehittyvässä vaiheessa olevan nuoren kehityssuunta voi häiriintyä, muuttua tai pysähtyä mahdollisen seksuaalirikoksen myötä. (Väestöliitto 2016.) Myös sukupuolisen häirinnän on todettu vaikuttavan heikentävästi kohteiden ihmisarvoon ja työ- tai harrastusilmaperiin (Ryynänen 2003). Sukupuolinen häirintä aiheuttaa sen kohteille vaatimuksia ylisuoriutumisesta, jonka on todettu johtavan psykologiseen oireiluun, kuten stressiin ja ahdistukseen (Parker & Griffin 2002).

Norjassa tehdyssä tutkimuksessa tutkittiin sanallisen seksuaalisen häirinnän vaikutuksia korkeakouluopiskelijoihin kahden eri koulutusyhteisön kautta (n=1384 ja n=1485). Häirintää kokeneet raportoivat heikompaa itsetuntoa ja enemmän masennuksen sekä ahdistuksen oireita kuin ne, jotka eivät olleet kokeneet häirintää. Häirityt kertoivat olevansa myös vähemmän tyytyväisiä itseensä kuin ei-häirityt. Häirinnän negatiiviset vaikutukset esiintyivät tut-

kimuksessa voimakkaampina naisilla kuin miehillä, mutta suhteessa esimerkiksi etnisiin vähemmistöryhmiin tai seksuaalivähemmistöihin merkittäviä eroja ei havaittu. Tutkimuksen johtopäätöksenä todettiin, että ei-fyysinen seksuaalinen häirintä oli negatiivisessa yhteydessä korkeakouluopiskelijoiden hyvinvointiin. (Bendiksen, Daveronis & Kennair 2017.)

Seksuaalisen häirinnän vaikutuksia on tutkittu myös kahdessa laajassa metatutkimuksessa vuosina 2007 ja 2008. Hieman yksinkertaistettuna metatutkimuksessa pyritään tutkimuksellisin menetelmin niputtamaan yhteen mahdollisimman laajasti aiheeseen liittyvä tutkimuskirjallisuus. Willness, Steel ja Lee (2007) tarkastelivat tietoja 41 tutkimuksesta, joiden otoskoko kasvoi yhteensä lähes 70 000 vastaajaan. Heidän havaintojensa mukaan seksuaalinen häirintä johti työpaikoilla heikentyneeseen työhyvinvointiin, madaltuneeseen organisaatiolliseen sitoutumiseen, työstä vetäytymiseen sekä fyysisiin ja henkisiin oireiluihin. Myös traumaperäisen stressihäiriön oireita havaittiin. Chanin (ym. 2008) analyysissä (n=89 382) saatiin samansuuntaisia tuloksia henkisen ja fyysisen terveyden sekä työolojen osalta.

Sukupuolisen häirinnän vaikutuksia on tutkittu yleisesti ottaen vähemmän kuin seksuaalisen häirinnän. Leskinen, Cortina & Kabat (2011) selvittivät armeijassa työskentelevien sekä lakia harjoittavien naisten kokemuksia sukupuolisesta häirinnästä. Molemmat alueet ovat perinteisesti olleet varsin miesvaltaisia. Armeijassa työskentelevistä kyselyyn vastasi 9725 ja lakia harjoittavista 1425 naista. Molemissa ryhmissä sukupuolisen häirinnän kokemukset liikkuvat kymmenessä prosentissa. Tulosten mukaan sukupuolinen häirintä oli yhteydessä useisiin negatiivisiin vaikutuksiin. Erityisesti sotilasympäristössä sukupuolisen häirinnän uhrit raportoivat matalampaa psyykkistä hyvinvointia, työkyvykkyyttä, sitoutumista työhön sekä heikompaa tyytyväisyyttä heidän työhönsä ja terveyteensä. Heillä oli myös enemmän ajatuksia työpaikan vaihtamisesta. Häirintää kokeneet lakinaiset kokivat vahvempaa työstressiä ja tyytymättömyyttä työhönsä. (Leskinen, Cortina & Kabat 2011.) Myös muissa sukupuolista häirintää käsittelevissä tutkimuksissa on saatu samankaltaisia tuloksia työhyvinvoinnin ja psyykkisten vaikutusten osalta (esim. Muhonen 2016; Raver & Nishii 2010.)

3 Kiusaaminen on haastava ja vahingollinen ilmiö

3.1

Mikä on kiusaamista?

Suomessa koulukiusaamista paljon tutkineen Christina Salmivallin mukaan kiusaaminen on samaan henkilöön toistuvasti kohdistuvaa tahallisen vihamielistä käytöstä, mikä tarkoittaa oikeastaan minkä tahansa haitan, harmin tai pahan mielen tarkoituksellista aiheuttamista. Toistuvuuden lisäksi kiusaamiseen liittyy oleellisesti osapuolten välinen epätasaväkisyys, sillä kiusaaja on jollain tavalla kiusattua vahvempi. Epätasaväkisyys voi perustua esimerkiksi fyysiseen voimaan, ikään, asemaan ryhmässä tai joihinkin muihin ominaisuuksiin tai resursseihin. Salmivalli tiivistää kiusaamisen ennen kaikkea vallan tai voiman systemaattiseksi väärinkäytöksi. (Salmivalli 2016, 9; esim. myös Herkama 2012, 11; Rigby 2003, 6) Myös Haynes (2014, 4) nimittää kiusaamista ei-toivotuksi ja toistuvaksi aggressiiviseksi käytökseksi, johon kuuluu olennaisesti osapuolten välinen epätasaväkisyys.

Tämä pitkälti yksilökeskeinen määritelmä, jossa kiusaaminen nähdään yksilöllisen aggressiivisuuden muotona, on ollut pitkään hallitsevana käsityksenä kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa (Schott & Søndergaard 2014; Herkama 2012, 12). Myös muita määritelmiä on olemassa, esimerkiksi Schott (2014) esittää, että kiusaaminen voidaan nähdä myös sosiaalisen väkivallan tai ryhmädynaamisten häiriöiden ilmentymänä. Tässä yhteydessä kiusaaminen liitetään kollektiivisempaan käsitykseen. Nykyisin kiusaamista tarkastellaan tutkimuskirjallisuudessa usein myös ryhmäilmiönä. Tämä tarkoittaa sitä, että kiusaamista ei nähdä pelkästään kiusaajan ja kiusatun välisenä vuorovaikutuksena, vaan koko oppilasryhmän sisäisistä sosiaalisista suhteista riippuvana ilmiönä. (Teräsahjo & Salmivalli 2002, 9.)

Kiusaamisen määrittelyyn liittyy haasteita. Kiusaaminen on pitkälti kokemuksellinen ilmiö, johon liittyy paljon henkilökohtaisia tuntemuksia ja näkemyksiä. Esimerkiksi toiset saattavat kokea sellaiset tilanteet kiusaamiseksi, mitä toiset puolestaan eivät.

Myös kiusaajan roolissa asetelma on sama: jotkut eivät välttämättä edes tiedosta omaa asemaansa kiusaajana, sillä kiusaamisen uhrikan ei aina tunnista olevansa kiusaamisen kohteena (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, 40). Tutkimukset ovat osoittaneet, että toisinaan kiusaaminen on helposti havaittavaa ja toisinaan taas hyvin hankalasti tunnistettavissa (Herkama 2012, 11). Kiusaamisen määrittelyyn vaikuttaa osaltaan myös se, että suurin osa kiusaamista käsittelevästä tutkimuksesta on keskittynyt koulumaailmaan tai työelämään. Tämän vuoksi myös kiusaamisen määritelmä ponnistaa pitkälti näistä lähtökohdista. (Kirves & Stoor-Grenner 2010, 3.)

Kiusaaminen voi saada erilaisia ilmenemismuotoja, jotka vaikuttavat olevan jonkin verran sukupuolisidonnaisia. Poikien keskuudessa on tyypillisempää suora kiusaaminen, kuten fyysinen ja verbaalinen ahdistelu. Tyttöjen parissa kiusaaminen tapahtuu epäsuoremmin. Tytöille ominaisempia tapoja kiusata ovat esimerkiksi joukosta eristäminen tai ilkeiden juorujen levittäminen. (Rigby 2003, 7; Teräsahjo & Salmivalli 2002, 7.) Mäntylän ym. (2013) koulukiusaamista käsittelevässä tutkimuksessa (n=257) tyttöjen keskuudessa tapahtuneesta kiusaamisesta 71 % oli epäsuoraa kiusaamista, kun taas poikien parissa suoraa fyysistä kiusaamista oli yli 73 %. Salmivallin (2016, 11) mukaan kiusaaminen on yleisesti useimmiten sanallista tai epäsuoraa kiusaamista.

Haynes (2014, 4) tiivistää kiusaamiseen liittyvät keskeisimmät ominaispiirteet seuraavasti:

- **käyttäytyminen on aggressiivista**
- **osapuolten välillä vallitsee koettu tai todellinen epätasaväkisyys**
- **kiusaava käytös on toistuvaa**
- **kiusaamiseen sisältyy joko henkistä tai fyysistä väkivaltaa, kuten uhkailua, huhujen levittämistä tai ryhmän ulkopuolelle sulkemista**

3.2

Joutuuko kiusaaja oikeudelliseen vastuuseen?

Kiusaamisen suhteen voidaan soveltaa pitkälti samoja lainkohtia, mitä käsiteltiin jo edellä häirinnän yhteydessä. Kuten häirinnänkin osalta, myös kiusaamisessa on lähtökohtaisesti kysymys perus- ja ihmisoikeuksien loukkaamisesta. Koulukiusaamisen osalta lainsäädännössä ei ole olemassa suoraa säännöstöä, joka velvoittaisi opetushenkilökuntaa puuttumaan kiusaamiseen. Tämä johtuu siitä, että kiusaamista on vaikeaa määritellä lainopillisesti sen vaihtelevan muodon ja määritelmän ongelmallisuuden vuoksi. Esimerkiksi työelämässä työnantajien velvollisuus työpaikkakiusaamiseen puuttumiseen on määritelty työturvallisuuslain säädöksissä. Vaikka suoraa kiusaamiseen velvoittavaa lainsäädäntöä ei olekaan olemassa, opetushenkilökuntaa sitovat kuitenkin useat muut lainopilliset vaatimukset, kuten perusopetuslain, lukiolain ja lain ammatillisesta koulutuksesta edellyttämä opiskelijoiden oikeus turvalliseen oppimisympäristöön. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, 93–95; Laki ammatillisesta koulutuksesta 2017; Mäntylä ym. 2013, 36–38; Työturvallisuuslaki 2002; Lukiolaki 1998; Perusopetuslaki 1998.)

Kiusaaminen voi täyttää varsinkin rikoslain sisältämiä rikoksen tunnusmerkistöjä. Näistä yleisimpiä ovat kunnianloukkaus, pahoinpitely ja yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen. Kiusaajan rikosoikeudellista vastuuta pohditaan kuitenkin vain suhteellisen harvoin etenkin koulumaailmassa. Tähän ovat syynä ensinnäkin tekijöiden ikä, sillä 15 vuotta on rikosoikeudellisen vastuun raja. Toisaalta myös alle 15-vuotiaisiin rikosentekijöihin voidaan kohdistaa lastensuojelullisia toimenpiteitä. Toinen keskeinen vaikuttava tekijä on se, että rikosoikeuteen halutaan turvata yhteiskuntapolitiikassa vasta viimeisenä mahdollisena vaihtoehtona. Tätä nimitetään ultima ratio -periaatteeksi. Tämän vuoksi esimerkiksi koulun kurinpitomenetelmiä pidetään ensisijaisina puuttumiskeinoina kiusaamisen osalta. Tästä huolimatta kiusaamisestakin on määrätty lähestymiskieltoja sekä sakkorangaistuksia samaan tapaan kuin muistakin väkivaltaisista teoista. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, 132; Mäntylä 2013, 60–62; Teräsahjo & Salmivalli 2002, 8.)

Opetus- ja kulttuuriministeriön tekemässä selvityksessä (2018, 132) on selkeästi eriteltyinä ne lainkohdat, mihin kiusaajan rikosoikeudellinen vastuu voi perustua. Kouluissa ja oppilaitoksissa tapahtuvissa kiusaamistilanteissa voivat täytyä seuraavien rikoslaissa säädettyjen tekojen tunnusmerkit:

- **lievä pahoinpitely (RL 21:7)**
- **kunnianloukkaus (RL 24:9–10)**
- **yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen (RL 24:8–8 a)**
- **pakottaminen seksuaaliseen tekoon (RL 20:4)**
- **omaisuuteen kohdistuvat vahingonteot (RL 35:1–3)**
- **näpistys (RL 28:3)**
- **varkaus (RL 28:1–2)**
- **kiristys (RL 31:3–4)**
- **laiton uhkaus (RL 25:7)**
- **vainoaminen (RL 25:7 a)**

Lisäksi kiusaamista määrittävät monet opetusta, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä perus- ja ihmisoikeuksia käsittelevät lait (ks. tarkemmin tästä julkaisusta häirintää koskeva lainsäädännöllinen osio sekä opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksestä sivut 92–138).

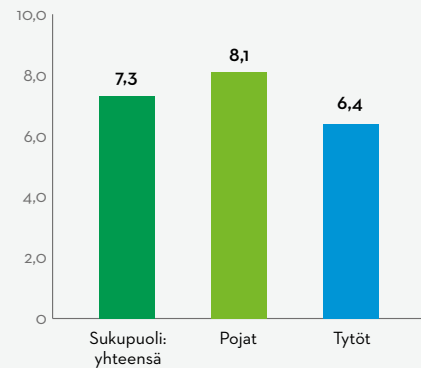
3.3

Kiusaamisen esiintyvyys koulumaailmassa ja työelämässä

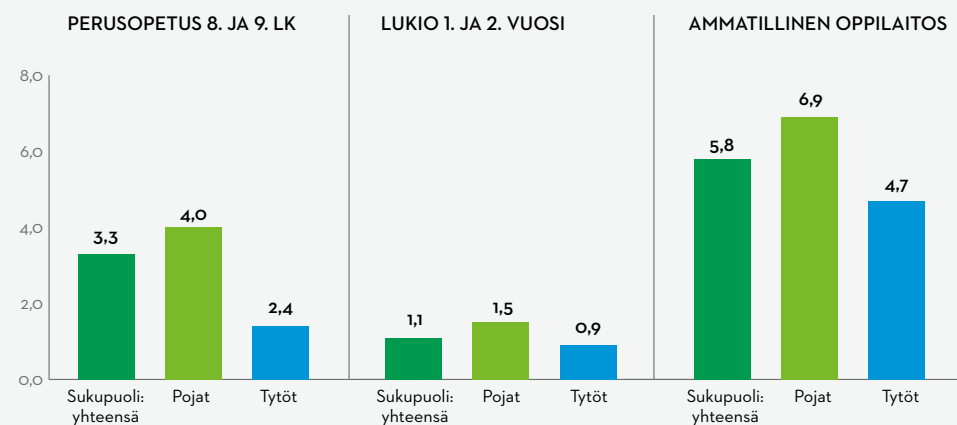
Kiusaaminen on valitettavan tavallinen ja yleinen ilmiö niin Suomessa kuin muuallakin. Kansainvälisten vertailujen perusteella kiusaamista esiintyy Suomessa vähän, jos vertailukohtana toimii ”muu maailma”. Pohjoismaihin tai muuhun läntiseen Eurooppaan verrattuna kiusaaminen on maassamme pitkälti saman laajuinen ongelma. Suomessa peruskouluikäisistä kiusattujen lasten osuus vaihtelee määritelmästä riippuen useimpien tutkimusten mukaan 5–15 % tienoilla. Esimerkiksi luokka-asteilla 1–6 useimmilla koululuokilla näyttäisi olevan vähintään yksi systemaattisesti kiusattu oppilas. Kansainvälisesti kiusattujen oppilaiden osuus vaihtelee eri tutkimuksissa merkittävästi peräti 7 ja 75 % välillä, sillä eri kyselyt eivät ole useinkaan vertailukelpoisia

KUVIO 4.

Vähintään kerran viikossa kiusattujen määrä (%) perusopetuksen 4. ja 5. luokkalaisista
(Kouluterveyskysely 2017).

KUVIO 5.

Vähintään kerran viikossa kiusattujen määrä (%) perusopetuksen 8. ja 9. luokkalaisista, ensimmäisen ja toisen vuoden lukiolaisista sekä ammattikoululaisista
(Kouluterveyskysely 2017).

KUVIO 6.

Havaittu henkinen väkivalta ja kiusaaminen työkalareiden taholta (%) vuosina 2012–2017
(Työ- ja elinkeinoministeriö 2018).

keskenään. Kiusaamista vaikuttaa tapahtuvan myös varhaiskasvatuksen parissa, ennen koulun alkamista. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, 42–43; Salmivalli 2016, 14; Kirves & Stoor-Grenner 2010.)

Kouluterveyskyselyssä perusopetuksen 4. ja 5. luokkalaisista yhteensä 7.3 % raportoi joutuneensa koulukiusaamisen kohteeksi vähintään kerran viikossa kuluneen lukukauden aikana (Kuvio 4). Pojista kiusatuiksi oli joutunut 8.1 % ja tytöistä hieman pienempi osuus, 6.4 %. Kiusaamisella tarkoitettiin kyselyssä toisen oppilaan tai ryhmän oppilaita sanomia tai tekemiä epämiellyttäviä asioita jollekin oppilaalle. Lisäksi kiusaamiseksi määritettiin myös se, kun oppilasta kiusoitellaan toistuvasti tavalla, josta hän ei pidä. Kyselyssä kiusaamista ei ollut se, kun kaksi suunnilleen tasavahvaa oppilasta riitelevät. (Kouluterveyskysely 2017.)

Ilmoitetun kiusaamisen määrä vähentyy, kun siirrytään ylemmille koulutusasteille. Kyseinen kehitystrendi on yleinen myös kansainvälisesti, joten kyse ei ole vain suomalaisille kouluille tyypillisestä ilmiöstä. Tämä vaikuttaa johtuvan siitä, että kiusaaminen kohdistuu tarkemmin tiettyihin yksilöihin. Eli vaikka kiusattuja oppilaita on vanhemmissa ikäluokissa vähemmän, osallistuu heidän kiusaamiseensa yhä useampi ikätoveri. Lukemiin vaikuttanee myös se, että ensimmäisten kouluvuosien aikana oppilailla saattaa olla vaikeuksia tunnistaa miten usein heihin kohdistuu kiusaamista. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018, 42–43; Salmivalli 2016, 14–15.)

Kouluterveyskyselyn perusteella perusopetuksen yläluokilla kiusaamista tapahtuu enemmän kuin lukiossa tai ammatillisessa koulutuksessa (Kuvio 5). Perusopetuksen 8. ja 9. luokkalaisista yhteensä 5.8 % oli kiusattu vähintään kerran viikossa kuluneen lukukauden aikana. Sukupuolittain tarkasteltuna kiusatut olivat suurimmaksi osaksi poikia (6.9 %), tyttöjen osuuden ollessa 4.7 %. Ammatillisessa oppilaitoksessa suuntaviivat olivat samat, mutta pienemmässä mittakaavassa: kiusattujen yhteismäärä oli 3.3 %, poikien osuus kiusatuista neljä prosenttia ja tyttöjen 2.4 %. Kaikkein vähiten tutkituista oppimisympäristöistä kiusaamista tapahtui lukiossa, jossa kiusaamista oli kohdannut yhteensä vain hieman reilu prosentti, pojista 1.5 % ja tytöistä alle prosentti. (Kouluterveyskysely 2017.)

Kiusaamista tapahtuu myös työelämässä. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaiseman työolobarometrin (2018) mukaan aikavälillä 2012–2017 työikäisistä 32–37 % oli havainnut joskus kiusaamista työtoverin taholta (Kuvio 6). Työikäisistä 3 % raportoi havainneensa jatkuvaa kiusaamista. Miehet raportoivat kiusaamisesta naisia harvemmin, sillä 30 % miehistä ja 41 % naisista oli havainnut joskus työpaikalla työkalareiden toimesta tapahtuvaa kiusaamista. Jatkuvan kiusaamisen osalta luvut olivat 2 % ja 4 %. Kyselyn perusteella asiakkaiden suorittama kiusaaminen (29–33 %) oli kokonaisuudessaan lähes yhtä yleistä kuin työtovereidenkin. Sukupuolten väliset erot olivat tällä alueella varsin merkittäviä, sillä miehistä neljännes ja naisista 40 % kertoi asiakkaiden kiusaavan joskus. Jatkuvaa kiusaamista oli havainnut miehistä 3 % ja naisista 4 %. Esimiesten toimesta tapahtuvaa kiusaamista oli havainnut joskus 20–23% ja jatkuvasti 2 %. Barometrin perusteella työpaikkakiusaaminen on ylipäätään selkeästi yleisempää julkisella kuin yksityisellä sektorilla. (Työolobarometri 2018, 87–91.)

3.4**Kiusaamisella on vakavia seurauksia yksilön hyvinvoinnille**

Kiusatuksi joutumisella on useita välittömiä ja pitkäaikaisia vaikutuksia. Tutkimuksissa on todettu kiusaamisen kohteeksi joutumisen olevan yhteydessä muun muassa masentuneisuuteen, itsetuhoisiin ajatuksiin, yleiseen sekä sosiaaliseen ahdistukseen, heikkoon itsetuntoon, kielteiseen minäkuvaan ja yksinäisyyteen. Kiusaamisen on todettu vaikuttavan myös kiusattujen fyysiseen terveyteen erilaisina psykosomaattisina stressioireina, kuten kiputiloina ja yleisenä sairasteluna, syömishäiriöinä, yökasteluina sekä nukkumisvaikeuksina. Lisäksi kiusaaminen vaikuttaa kiusattujen opiskelu- ja työmotivaatioon sekä sosiaalisiin ja intiimeihin suhteisiin. Kiusatulla voi olla vaikeuksia luottaa toisiin ihmisiin tai luoda sosiaalisia suhteita, mikä puolestaan saattaa johtaa syrjäytymiskiarteeseen. Lapsuudessa koetulla kiusaamisella on todettu olevan yhteys aikuisiällä koettuun masennukseen ja itsetuhoisuuteen. Pahimmillaan kiusaaminen jättää jälkensä kiusattuun pysyvästi. (Kouluterveyskysely 2017; MLL 2017;

Toivanen 2017; Salmivalli 2016, 19; Luukkonen 2010; Kivimäki ym. 2003.)

Salmivalli (2016, 16) toteaa kiusatuksi joutumisen olevan erityisen traumaattista kahdesta syystä. Hänen mukaansa kiusaaminen ei ole ensinnäkään ohi menevä tapahtuma, vaan pysyvä tilanne, joka jatkuu useilla kouluyhteisössä kiusatuilla vuosikausia. Lisäksi hän painottaa kiusaamisen kokonaisvaltaista yhteyttä kiusatun sosiaaliseen elämään. Kouluyhteisössä tapahtuva kiusaaminen ei ole muusta luokan sosiaalisesta elämästä irrallaan, vaan siihen liittyy usein kokonaisvaltainen ihmisarvon menetys kyseisessä vertaisryhmässä. Vaikka ryhmässä epäsuositussa asemassa oleva lapsi tai nuori valikoituu muita suuremmalla todennäköisyydellä kiusatuksi, muuttuu muiden käsitys hänestä ajan mittaan yhtä kielteisemmäksi.

Hawker ja Bolton (2000) tarkastelivat kahdenkymmenen vuoden aikana (1978–1997) tehtyihin tutkimuksiin perustavassa meta-analyysissään kiusaamiseen liittyviä psykososiaalisia seurauksia. He havaitsivat masentuneisuuden olevan kaikkein merkittävin kiusaamisesta johtuva negatiivinen seuraus. Masentuneisuuden ja kiusaamisen kohteeksi joutumisen suhde oli yhtä vahva molemmilla sukupuolilla, kaikissa tutkituissa ikäryhmissä sekä kiusaamisen eri muotojen, kuten fyysisen, sanallisen tai epäsuoran, yhteydessä. Lisäksi kiusaamisella havaittiin olevan vahva yhteys myös ahdistuneisuuteen.

Kiusaamisella on vaikutuksia myös kiusaajille. Toisia kiusaavilla lapsilla ja nuorilla on todettu esiintyvän nukkumisvaikeuksia, särkyjä ja mielipahaa. Kiusaajan saadessa jatkaa kiusaamista ilman kenenkään puuttumista on mahdollista, että hän käyttäytyy aggressiivisesti myöhemminkin elämässään. Varsinkin toisia kiusanneiden poikien kehityspolkuja tarkasteltaessa on havaittu, että heillä esiintyy myöhemmin useita ihmissuhteisiin ja mielenterveyteen liittyviä ongelmia, kuten antisosiaalisia persoonallisuushäiriöitä, päihteiden väärinkäyttöä ja rikollisuutta sekä aggressiivista käyttäytymistä seurusteluolosuhteissa. (MLL 2017.)

Luukkonen (2010) osoitti väitöskirjatutkimuksessaan, että nuorilla, jotka ovat kiusaajia tai kiusaaja-kiusattuja, on yli kymmenkertainen riski käytöshäiriöihin verrattuna sellaisiin nuoriin, jotka eivät ole osallistuneet kiusaamiseen. Tutkimuksen mukaan kiusaavilla tytöillä on yli viisinkertainen riski päihdehäiriöihin. Kiusaavien poikien kohdalla vastaava riski on kaksinkertainen. Molempien sukupuolten osalta toisten kiusaaminen oli yhteydessä säännölliseen tupakointiin ja alkoholin käyttöön. Lisäksi tyttöjen kohdalla kiusaaminen liittyi myös kannabiksen ja muiden huumausaineiden käyttöön. Sukupuolittain tarkasteltuna haavoittuvaisimpia ryhmiä olivat kiusaavat tytöt ja kiusatut pojat. Ylipäätään kiusaamiselle altistuvilla oli muita suurempi riski itsensä vahingoittamiseen useilla eri tavoilla.

4

Häirintä ja kiusaaminen urheilumaailmassa

4.1

Seksuaalinen häirintä - uusvanha ilmiö urheilun parissa

Kuten muuallakin yhteiskunnassa, myös urheilumaailmassa tapahtuu häirintää ja kiusaamista. Viime vuosina varsinkin kulttuurialoilla esiin nousut seksuaalinen häirintä on tuttua myös urheilussa. Aikaisemmin työelämään ja koulutusmaailmaan painottunut tutkimus havahtui tarkastelemaan myös urheilumaailmassa tapahtuvaa seksuaalista häirintää sen jälkeen, kun 1980-luvulla huippu-urheilun parista tihkui julkisuuteen tietoja useammista häirintätapauksista. Kohun keskiössä oli olympiatason valmentajia. Näiden kohujen myötä aiheeseen liittyvä tutkimus on lisääntynyt maltillisesti vuosien saatossa. Päättäjien ja tutkijoiden mielenkiinto ongelmaa kohtaan kasvaa jatkuvasti. (Parent & Fortier 2018; Fasting 2015, Fasting & Sand 2015; Fasting, Brackenbridge & Walseth 2002.)

Vaikka ilmiö onkin tunnistettu kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa jo vuosikymmeniä sitten, tiedetään siitä yleisesti varsin vähän (esim. Fathynah & Syahirah 2015). Yksi keskeinen tekijä ainakin suomalaisessa kontekstissa lienee se, että urheilussa tapahtuvan häirinnän tutkimus on ollut viime vuosiin saakka kotimaisin voimin lähes olematonta. Tässä vaiheessa täytyy tosin huomauttaa siitä, että myös kansainvälinen tutkimus on keskittynyt hyvin pitkälti vain urheilussa tapahtuvaan seksuaaliseen häirintään. Kiusaaminen ja sukupuolinen häirintä ovat jääneet toistaiseksi jonkin verran paitsioon, vaikka esimerkiksi Dhurupin ja Joubertin (2013) tutkimuksessa sukupuolinen häirintä oli urheilurajanaatioissa yleisempää kuin seksuaalinen häirintä. Toisaalta tähän on saattanut vaikuttaa myös käsitteiden limittäisyys, jota käsiteltiin jo edellä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kiinnostus ainakin kiusaamista kohtaan on lisääntymässä tutkimuksen muodossa (esim. Markkanen 2018; Nery ym. 2018; Vveinhardt ym. 2017; Laine ym. 2016; Peltola 2016)

4.1.1

Kuka häiritsee ja ketä?

Häirintää ja hyväksikäyttöä tapahtuu urheilussa kaikkialla, mutta riskivähykkeellä ovat etenkin huippu-urheilijat, lapset ja nuoret, vammaisurheilijat sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt (Montjoy ym. 2016; Marks, Montjoy & Marcus 2011; Fasting, Brackenbridge & Knorre 2010b; Kirby, Demers & Parent 2008). Häirinnän kohteeksi joutuminen yleistyy rinnakkain kilpailutason nousun kanssa. Ilmiö saattaa johtua valmentajasuhteen syventymisestä, sillä kilpailutason noustessa myös valmennussuhteet muuttuvat usein läheisemmäksi ja kahdenkeskeisemmäksi. Muiden mainittujen ryhmien kohdalla haavoittuvaisuutta aiheuttanee se, että heidän asemansa saattaa olla usein heikompi suhteessa auktoriteetteihin ja ei-vähemmistöihin. Kyseisten ryhmien uhrin saattavat kunnioittaa ahdistelijoiden asemaa tai auktoriteettia ja ajatella, että heidän sanomisilleen ei kuitenkaan annettaisi riittävää paino- tai totuusarvoa. (Bjørnseth & Szabo 2018; Fasting ym. 2010b).

Sukupuolittain tarkasteltuna häirintää kohdistuu molempiin sukupuoliin, mutta tytöt ja naiset joutuvat selkeästi poikia ja miehiä useammin häirinnän kohteiksi. Toisaalta tutkimuksissa on huomattu, että tytöt ja naiset myös raportoivat häirinnästä useammin kuin pojat ja miehet. Sukupuoli vaikuttaa siis siihen, miten herkästi häirinnästä kerrotaan. Tämä saattaa osaltaan vääristää kuvaa varsinkin miessukupuolen kokeman häirinnän osalta. (Bjørnseth & Szabo 2018; Vertommen ym. 2015; Slater & Tiggeman 2011; Fasting ym. 2004.) Häiritsijä edustaa molempia sukupuolia, mutta on useimmiten mies. Chronin ja Fastingin (2009) tutkimuksessa naisista (n=308) 71.5 % oli kokenut liikunnan tai urheilun parissa seksuaalista häirintää miesten taholta. Vertommenin ym. (2017) tutkimuksessa (n=4043) häirintää tai seksuaalista väkivaltaa kohdanneista 76 % oli kokenut sitä miehen tekemänä. Vastanneista

9 % raportoi naisten heihin kohdistamaa seksuaalista häirintää tai väkivaltaa.

Yleisimmin seksuaalinen häirintä ilmenee urheilun parissa verbaalisena häirintänä, kuten esimerkiksi häiritsevinä kommentteina, katseina sekä sukupuolta ja lajia halventavina huomautuksina. Yleisiä ovat myös seksuaalivähemmistöjä alentavat homofoobiset kommentit. Verbaalisen häirinnän jälkeen seuraavaksi yleisin häirinnän muoto on fyysinen kontakti, kuten ei-toivottu koskettelu. Toisin kuin toisinaan saatetaan stereotyyppisesti ajatella, lajiin liittyvällä pukeutumisella tai kosketuksilla ei ole todettu yhteyttä seksuaalisen häirinnän tai hyväksikäytön yleisyyteen. (Rintaugu ym. 2014; Fasting ym. 2010a; Fasting, Brackenbridge & Sundgot-Borgen 2004)

Suurin osa häirintää koskevasta tutkimuksesta on käsitellyt valmennussuhteissa tapahtuvaa seksuaalista häirintää. Valmentajan valmennettaviin kohdistamaa häirintää on pidetty yleisimpänä urheilussa tapahtuvan seksuaalisen häirinnän tai väkivallan muotona. Viimeaikaisen tutkimuksen valossa on kuitenkin havaittu, ettei asia välttämättä olisikaan näin. Tutkijat ovat löytäneet viitteitä siitä, että ahdistelua saattaakin tapahtua kanssaurheilijoiden toimesta useammin kuin valmentajien. (Bjørnseth & Szabo 2018; Fasting & Sand 2015; Fasting ym. 2014.) Esimerkiksi Fastingin ja kumppaneiden (2014) tutkimuksessa (n=616) miesvalmentajan ahdistelemaksi oli joutunut 18 % vastaajista, kun taas mies- ja naisurheilijoiden kohdalla vastaavat lukemat olivat 23 % ja 12 %. Alexanderin, Staffordin ja Lewisin (2011) huomion mukaan joukkueetoverit ja kanssaurheilijat profiloituvat useammin ahdistelijoiksi matalammilla kilpailutasoilla ja valmentajat puolestaan korkeammilla tasoilla.

4.1.2

Urheilussa tapahtuvan häirinnän yleisyys ja lajierot

Vaikuttaa siltä, että urheilussa ei tapahdu yleisesti ottaen häirintää sen enempää tai vähempää kuin muuallakaan yhteiskunnassa. Urheilu ei ole siis tässä mielessä mitenkään irrallinen muusta yhteiskunnasta. Urheilumaailmaan kuuluu kuitenkin olennaisesti joitakin erityispiirteitä, mitkä saattavat altistaa

joitakin ryhmiä häirinnälle enemmän kuin toisia. Näihin urheilun sisäisiin erityispiirteisiin paneudun tarkemmin seuraavassa alaluvussa. Tutkijat ovat spekuloineet myös ajatuksella siitä, että urheilu saattaisi suojata osallisiaan häirinnältä, esimerkiksi erilaisten sosiaalisten ja psykologisten suojauskeinojen avulla. On ajateltu, että urheiluun muun muassa liitettävät fyysinen voima, itseluottamus ja yhteisöllisyys ehkäisisivät urheilijoihin kohdistuvaa häirintää. Tälle niin kutsutulle suojaushypoteesille ei ole kuitenkaan löydetty tutkimuksellisesti merkittävää näyttöä. (Fasting ym. 2008; Fasting, Brackenbridge & Sundgot-Borgen 2004.)

Kuten jo aikaisemmin totesin (luku 2.3), on häirinnän yleisyydestä vaikeaa saada tarkkaa kuvaa toisistaan poikkeavien tutkimusasetelmien, määritelmien ja kulttuuristen käsitysten vuoksi. Erityisen haasteellista tämä määrittely on juurikin urheilun kontekstissa, joka luonteensa vuoksi sallii enemmän fyysistä ja varsin intiimiäkin kanssakäymistä kuin moni muu yhteiskunnallinen osalohko. Tutkimuksissa seksuaalisen häirinnän yleisyys vaihtelee edellä mainituista tekijöistä riippuen valtavasti. Toisissa tutkimuksissa häirinnän yleisyys saattaa olla alle 10 % luokkaa ja toisissa puolestaan yli 90 % tasolla. Tarkkaa kuvaa ilmiön yleisyydestä on täten hyvin haasteellista luoda. Aiheesta tarvittaisiin enemmän laajoja, väestötason selvityksiä. (Montjoy ym. 2016; Fasting ym. 2010a; Fasting ym. 2004; Fejgin & Hanegby 2001.)

Eräässä eurooppalaisessa tutkimuksessa (n=616) selvitettiin naisten kokemaa seksuaalista häirintää urheilun parissa. Norjassa, Kreikassa ja Tšekissä teetetyn kyselyn perusteella 18 % vastanneista oli kokenut seksuaalista häirintää miesvalmentajan taholta. Miesurheilijan ahdistelemaksi oli puolestaan joutunut 23 % ja naisurheilijan ahdistelemaksi 12 % vastanneista. (Fasting ym. 2014.) Varsin laajan kanadalaisen tutkimuksen (n=6450) perusteella 8.8 % urheilijoista joutuu elämänsä aikana seksuaalisen hyväksikäytön uhreiksi. Tyttöillä todennäköisyys tulla uhriksi on liki viisi kertaa suurempi kuin pojilla. (Parent ym. 2016.)

Keskustelu seksuaalisesta häirinnästä ja hyväksikäytöistä on kulkenut pitkälti sellaista asetelmaa, missä mies on ollut tekijänä ja nainen uhrina. Tämän

vuoksi poikiin ja miehiin kohdistuva hyväksikäyttö ja häirintä on jäänyt tutkimuksen piirissä varsin marginaaliseen osaan. Tutkimusten mukaan miehistä 2–6 % on kokenut seksuaalista hyväksikäyttöä urheilu-uransa aikana. (Parent & Bannon 2012; Hartill 2009.) Van Niekerkin ja Rzygulan (2010) tutkimuksessa (n=98) miesurheilijoista joka viides oli kokenut ei-toivottua seksuaalista käyttäytymistä valmentajan taholta. Kaksi urheilijaa viidestä raportoi myös ei-hyväksyttävää verbaalista ja fyysistä käytöstä, johon liittyi seksuaalista sävyä. (Van Niekerk & Rzygula 2010.)

Seksuaalista häirintää tapahtuu myös lasten ja nuorten urheilussa. Viimeksi vuonna 2013 toteutetussa lapsiuhritutkimuksessa (n=5489) vajaa kaksi prosenttia kuudes- ja yhdeksäsluokkalaista peruskoulun oppilaista oli kokenut liikunta- ja urheiluharrastuksissa seksuaalista häirintää tai väkivaltaa. Pojat olivat kokeneet molempia väärinkäytösten muotoja kaksi kertaa enemmän kuin tytöt. (Peltola 2016.) Mannerheimin Lastensuojeluliiton (MLL) tuoreessa selvityksessä (n=1304) urheilua harrastavista lapsista ja nuorista suunnilleen saman verran (2 %) oli kokenut seksuaalista häirintää viimeisen vuoden aikana. Selvityksessä seksuaalisen häirinnän kokemukset olivat yhtä yleisiä niin poikien kuin tyttöjenkin keskuudessa. (Markkanen 2018.) Kansainväliseen tutkimukseen verraten vaikuttaa siltä, että seksuaalinen häirintä lasten ja nuorten urheilu- ja liikunta-harrastuksissa saattaa olla jonkin verran yleisempää muualla kuin Suomessa (esim. McPherson ym. 2017; Vertommen ym. 2016; Alexander, ym. 2011).

Eri lajien osalta seksuaalisen häirinnän tasoissa ei näyttäisi olevan merkittäviä eroja. Tämä pätee myös yksilö- ja joukkueurheiluun. Aiheeseen paneutuneessa ruotsalaistutkimuksessa (n=477) seksuaalisen häirinnän todettiin olevan saman tasoista niin yksilö- kuin joukkueurheilussakin (Johansson & Lundqvist 2017). Fastingin ja kumppaneiden (2004) tutkimuksen (n=553) perusteella seksuaalinen häirintä ei ole ominaista millekään tietylle lajille eikä myöskään erikseen yksilö- tai joukkueurheilulle, vaan sitä tapahtuu kaikkialla lajista riippumatta. Tutkijoiden mukaan naiset kokevat seksuaalista häirintää ilmeisesti jonkin verran enemmän sellaisissa lajeissa, joiden ilmapiiri on vahvasti maskuliininen. Yksittäistä

lajia enemmän merkitystä on siis sen takana vaikuttavalla taustakulttuurilla. (Fasting ym. 2004.)

4.1.3

Urheilun erityispiirteet ja muut riskitekijät

Kuten aikaisemmin todettiin, urheilussa ei vaikuta yleisesti tapahtuvan enempää häirintää kuin muuallakaan. Urheilulle on kuitenkin ominaisia tietyt erityispiirteet ja käytännöt, jotka lisäävät joidenkin ryhmien alttiutta joutua häirinnän kohteeksi. Urheilussa tapahtuva häirintä eroaa muualla tapahtuvasta häirinnästä siinä, että sen luonne vaikuttaa eriytyneeltä. Fasting ym. (2004) alleviivaavat etenkin urheilun maskuliinisesti sukupuolittuneita rakenteita, jotka ylläpitävät voimakkaasti niin seksuaalisuuteen kuin sukupuoleenkin liittyviä stereotypioita. Heidän mukaansa tämä on omiaan ruokkimaan urheilun parissa tapahtuvaa häirintää. Tämä pitkälti maskuliininen, heteronormatiivinen ja hierarkkinen taustakulttuuri vaikuttaa urheilussa tapahtuvan häirinnän luonteeseen enemmän kuin mikään yksittäinen laji tai tekijä sinänsä.

Yksi selkeä maskuliinisen taustakulttuurin siivuonne on urheilussa traditionaalisesti vallinnut autoritäärinen johtamiskulttuuri valmennuksen sekä organisaatiojohtamisen parissa. Urheilun parissa tapahtuvalle häirinnälle on todettu olevan tyypillistä se, että se on auktoriteettien kohdistamaa vallankäyttöä. Valmentajista korkein riski ajautua häiritsijäksi tai ahdistelijaksi on varsinkin niillä, jotka ovat eristäytyneet muista ja nojaavat voimakkaasti autoritäärisiin valmennusmenetelmiin. Valmentajien lisäksi ahdistelua voi tapahtua myös muiden auktoriteettihahmojen, kuten lääkintähenkilökunnan, vahtimestarien, kuljettajien tai hallinnollisten työntekijöiden toimesta. Ylipäätään tutkimuksissa on korostettu tekijän voimakasta ja autoritääristä asemaa myös organisaatioiden tai lajin sisällä. (Sand ym. 2011; Brackenbridge 2001; Cense & Brackenbridge 2001).

Auktoriteetit ovat yleensä myös luottamuksellisessa asemassa muihin nähden (Vertommen ym. 2015). Seksuaaliseen häirintään tai vakavimmillaan hyväksikäyttöön tähtäävät tekijät käyttävät tätä luottamussuhdetta hyväksi. Tapahtumaketjua, missä yleensä aikuinen valmistelee lapsen tai nuoren seksuaalista hyväksikäyttöä, nimitetään groomingiksi

(Väestöliitto). Urheilussa grooming koostuu yleensä neljästä vaiheesta: (1) uhrin valikoimisesta, (2) luottamuksen rakentamisesta, (3) uhrin eristämisestä sekä (4) seksuaalisen teon toteuttamisesta (Brackenbridge & Fasting 2005).

Uhreiksi valikoituu usein jossain määrin haavoittuvaisessa asemassa olevia urheilijoita. Heillä saattaa olla vähän ystäviä, heikko suhde vanhempiin tai muutoin eristäytynyt asema joukkueessa tai ryhmässä. Tekijöiden tarjoama luottamussuhde saattaa muodostua uhreille hyvin tärkeäksi, minkä vuoksi heidän saattaa olla myöhemmässä vaiheessa hankalaa torjua tekijää. (Cense & Brackenbridge 2001.) Hyväksikäyttäjät lähestyvät usein eri tekniikoilla mies- ja naisurheilijoita. Naisuhrit kohtaavat suhteessa miehiin todennäköisemmin vähemmän aggressiivisia ja enemmän intiimejä käyttäytymisstrategioita, miesuhrit sen sijaan kohtaavat useammin aggressiivista ja tunkeilevaa käyttäytymistä. (Brackenbridge ym. 2008.) Yksittäisistä tilanteista riskialttiiksi ympäristöiksi on tutkimuksissa todettu turnausmatkat, kotioissa tehdyt hieronnat sekä kyyditykset autolla kotiin (Cense & Brackenbridge 2001).

Urheilussa tapahtuvasta seksuaalisesta häirinnästä tai hyväksikäytöstä kertominen on haasteellista tekijän yleensä vahvasta auktoriteetista ja asemasta johtuen. Hartill (2009) nimeää neljä tekijää, jotka tekevät ilmoittamisesta erityisen haasteellista: (1) organisaatioilla on puutteelliset toimintamallit häirinnästä ilmoittamisen suhteen, (2) häirintä tai hyväksikäyttö nähdään yksittäisen jäsenen ongelmana, ei kyseessä olevan järjestön tai seuran. Lisäksi ongelmia aiheuttavat (3) järjestöjen sulkeutuneet luonteet sekä (4) järjestöjä ympäröivät uskomusjärjestelmät. Björnsethin ja Szabon (2018) mukaan tapuksista vaetaan myös koetun häpeän ja seurauksien pelkäämisen vuoksi.

4.2

Liikuntaharrastus on yksi yleisimmistä kiusaamisympäristöistä

Kiusaamista käsittelevä tutkimus on keskittynyt pitkälti koulumaailmassa ja työympäristöissä tapahtuvaan kiusaamiseen, vaikka kiusaamista tapahtuu merkittävästi myös vapaa-ajan harrastuksissa. On todettu, että liikuntaharrastus on internetin ja kou-

lun jälkeen todennäköisin paikka joutua kiusatuksi. Liikunta- ja urheiluharrastukset vaikuttavat sellaisilta ympäristöiltä, joiden erilaiset arvostukset ja arvot johtavat kiusaamiseen ja syrjimiseen yleisemmin kuin muissa vapaa-ajan harrastuksissa. (Nery ym. 2018; Stefaniuk & Bridel 2018; Evans ym. 2016; Laine ym. 2016; Adler 2014; Shannon 2013.) Urheilussa tapahtuva kiusaaminen ei ole sinänsä ainakaan lajin parissa toimineille henkilöille tyystin uusi ilmiö, mutta sen laajamittaisuudesta ja luonteesta tiedetään vähän. Viime vuosien aikana aiheeseen liittyvä tutkimus on kuitenkin osoittanut piristymisen merkkejä.

4.2.1

Urheilussa tapahtuvan kiusaamisen ominaispiirteitä

Häirinnän tapaan myös kiusaaminen koskettaa kaikenlaista urheilu- ja liikuntatoimintaa. Vertommenin ja kumppaneiden (2016) tutkimuksessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt, etniset vähemmistöt, vammaisurheilijat sekä kansainvälisellä tasolla urheilevat raportoivat kokeneensa psykologisen, fyysisen ja seksuaalisen väkivallan muotoja enemmän kuin muut ryhmät. Vähemmistöryhmiin vaikuttaa kohdistuvan suhteellisesti eniten kiusaamista, mikä onkin todettu jo ainakin urheilun ulkopuolisissa tutkimuksissa (esim. Oikeusministeriö 2014). Sukupuolitaitin tarkasteltuna kysymys on visaisempi, sillä tutkimustulokset vaihtelevat.

Kiusaajat ovat yleensä kanssaurheilijoita tai joukkueetovereita. Kiusatuilla henkilöillä on todettu olevan heikommat välit kanssaurheilijoihin tai joukkueetovereihin, kun taas vastaavasti kiusaajien suhde valmentajiin on heikompi. Huomionarvoinen seikka on, että kiusaaminen tapahtuu varsinkin urheilun yhteydessä hyvin ryhmäpainotteisesti. Kiusaamisessa on harvoin kyse yksittäisen henkilön toteuttamasta toiminnasta, vaan tavallisimmin kyse on ryhmäilmiöstä. Yleisimmät kiusaamisen muodot ovat verbaalinen, sosiaalinen ja fyysinen kiusaaminen, edellä mainitussa järjestyksessä. Kiusaamista tapahtuu myös internetin välityksellä. Suurin osa kiusaamisesta on ajoittaista, tosin myös jatkuvaa kiusaamista esiintyy. Fyysisesti kiusaaminen tapahtuu useimmiten harjoituksissa, jonka jälkeen yleisimmät paikat joutua kiusatuksi ovat kilpailuissa ja muissa

ympäristöissä. Varsin tyypillinen kiusaamistilanne on ennen harjoitusten alkua pukuhuoneessa tapahtuva kiusaaminen. Lisäksi kiusaamisesta kerrotaan eteenpäin vain harvoin, yleensä omille vanhemmille. (Nery ym. 2018; Stefaniuk & Bridel 2018; Evans ym. 2016; Stirling & Kerr 2014; Alexander ym. 2011.)

Kiusaamista tapahtuu myös valmentajien toimesta. Tutkimusten mukaan osa valmentajista käyttää tarkoituksella henkistä väkivaltaa urheilijoihin tehokeinona osana valmennusmenetelmiään. (Stefaniuk & Bridel 2018; Montjoy, ym. 2016; Stirling & Kerr 2014.) Yksi suurimmista altistajista henkiseen väkivallalle valmennussuhteissa on urheilupiireissä laajalle levinnyt hyväksyntä tämänkaltaista käytöstä kohtaan. Tämä autoritäärinen valmennustyyli on normalisoitu mediassa hyväksyttäväksi keinoksi motivoita urheilijoita. (Stefaniuk & Bridel 2018; Stirling & Kerr 2014.) Henkiseen väkivaltaan ei uskalleta puuttua kovinkaan ponnekkaasti, sillä monet pelkäävät kostotoimia tai sitä, että heitä ei otettaisi vakavasti. Tämä on synnyttänyt urheilussa eräänlaisen vaikenemisen kulttuurin. (Stefaniuk & Bridel 2018; Kavanagh ym. 2017; Stirling & Kerr 2014.)

Kuten muuallakin tapahtuvassa kiusaamisessa, myös urheilussa tapahtuvassa kiusaamisessa omaksutaan usein erilaisia rooleja. Suurin osa on osallisena kiusaamisessa ainakin jossain roolissa. Neryn ja kumppaneiden (2018) tutkimuksessa yli puolet tutkituista urheilijoista (n=1458) oli osallisena kiusaamisessa sivustaseuraajan, kiusaajan tai kiusatun roolissa. Kiusaamisessa nämä roolit myös sekoittuvat usein keskenään. Adlerin (2014, 41) ja Shannonin (2013) mukaan samat roolit saattavat siirtyä koulumaailmasta myös urheilun pariin. Eli kouluissa kiusatut henkilöt ovat usein kiusattuja myös urheiluharrastuksissa ja niin edelleen.

4.2.2

Miksi urheilussa kiusataan enemmän kuin muissa harrastuksissa?

Aikaisemmassa luvussa havaittiin, että urheilun maskuliininen taustakulttuuri vaikuttaa osaltaan myös urheilussa tapahtuvaan häirintään. Sama johtopäätös on tehtävä myös kiusaamisen kohdalla (esim. Steinfeldt 2012). Urheilu- ja liikuntatoiminnassa vallitsee taustalla heteronormatiivisia ja homofobisia

ajattelumalleja, mitkä vaikuttavat varsinkin vähemmistöryhmien ja muiden ”muotista poikkeavien” urheilun parissa kokemaan syrjintään ja kiusaamiseen. Erityisen vahvasti nämä ajattelumallit ovat vallalla etenkin joukkueurheilun puolella. (Kokkonen 2012, 17–18.) Myös Laine ja kumppanit (2016) korostavat urheiluharrastusten parissa vallitsevan arvomaailman vaikutusta kiusaamiseen.

Yksi syy urheilussa tapahtuvaan kiusaamiseen on sen kilpailullinen luonne. Kilpailulliset urheilumuodot synnyttävät usein tilanteita, joissa urheilijoita rohkaistaan kilpailemaan toisiaan vastaan aggressiivisessa hengessä. Toisinaan tämä aggressiivisuus saattaa mennä yli ja johtaa kiusaamistilanteisiin. (Stefaniuk & Bridel 2018; Nery ym. 2018; Kerr ym. 2016; Shannon 2013.) Kilpailullisuus ilmentyy urheilussa myös siinä, että poikkeuksellisen lahjakkaita tai kyvykkäitä yksilöitä saatetaan kiusata heidän taitojensa paremmuuden vuoksi. Tätä ilmiötä nimitetään niin kutsutuksi tall poppy syndromeksi (suom. herraviha). Toisaalta myös muita heikompi taitotaso ja sitoutuminen joukkueeseen altistavat kiusaamiselle (Kerr ym. 2016; O’neill ym. 2014). Lisäksi vähäisen valvonnan ja aikatauluttamattoman ajan runsauden on todettu lisäävän kiusaamiselle suotuisempaa ilmapiiriä (Adler 2016; Shannon 2013).

Kaikkea urheilussa tapahtuvaa kiusaamista ei voida tietenkään laittaa vain urheilun syyksi, vaan syitä on haettava myös laajemmalla, kuten koulu- maailmasta ja vielä kattavammin ympäröivästä yhteiskunnasta. Kuten Adler (2014) ja Shannon (2013) ovat havainnoineet, saattavat koulumaailman kiusaamiskäytännöt vallita myös urheiluharrastuksissa. Tämä on varsin loogista siinä mielessä, että koulu- ja urheiluyhteisöt ovat hyvin pitkälti samoista ikäluokista ja henkilöistä koostuvia. Toisaalta tämä luo uhkaavan kuvan myös sen ylle, että miten kokonaisvaltaista kiusaaminen saattaa todellisuudessa olla. Ylipäätään yhteiskunnassa tapahtuvan kiusaamisen taso heijastuu suoraan myös urheilussa tapahtuvan kiusaamisen määrään, vaikkakin urheilun omat sisäiset arvostukset ja käytännöt saattavat tuottaa myös urheilun ”omaa” kiusaamiskulttuuria.

4.2.3

Kiusaamisen yleisyys ja lajikohtaiset erot

Kuten todettua (ks. Laine ym. 2016), liikuntaharrastus on koulun ja internetin jälkeen tutkitusti kolmanneksi yleisin paikka lapsille ja nuorille joutua kiusaamisen kohteeksi. Tämä on erityisen huolestuttavaa siinä mielessä, että urheiluharrastuksissa kiusatut voivat pudottautua pois lajin tai harrastuksen parista, toisin kuin vaikkapa koulusta (Nery ym. 2018). Tästä huolimatta kiusattujen määrä on merkittävän suuri. Kiusaamisen yleisyyden mittaamista urheilun parissa vaikeuttavat samat määritelmälliset haasteet, mitä havaittiin jo häirinnän kohdalla. Eriävät tutkimukselliset ja kulttuurilliset käsitykset kiusaamisen käsitteestä aiheuttavat vaihtelua tulosten osalta (Bachand 2017). Tämän vuoksi tarkkoja lukemia kiusaamisen yleisyydestä on haasteellista todeta tai vertailla.

MLL:n hiljattain julkaistussa selvityksessä (n=1304) vastanneista lapsista ja nuorista 13 % oli kokenut kiusaamista, loukkaavaa kohtelua tai syrjintää harrastusryhmässä kuluneen vuoden aikana. Lukemat olivat yhtä yleisiä ala- ja yläkouluikäisten parissa. Sukupuolittain tarkasteltuna pojat (15 %) olivat kokeneet kiusaamista tyttöjä (10 %) useammin. (Markkanen 2018.) LIITU-tutkimuksessa (n=2909) tytöt olivat kokeneet itsensä jonkin verran poikia useammin syrjityiksi tai kiusatuiksi liikunnan parissa. Tutkimuksessa tytöistä 35 % ja pojista 29 % oli kokenut itsensä joskus kiusatuksi tai syrjityksi. (Laine ym. 2016.) Lapsiuhritutkimuksessa (n=5489) pojat raportoivat urheiluharrastuksissa tyttöjä enemmän henkisen, fyysisen ja seksuaalisen väkivallan muotoja (Peltola 2016).

Britanniassa tehdyssä selvityksessä (n=1487) kiusaamiskokemukset olivat jakautuneet sukupuolittain tasaisesti. Molemmat sukupuolet huomioiden kiusaamista oli kokenut kerran tai kahdesti 21 % vastanneista (Alexander ym. 2011). Vertommenin ja kumppaneiden (2016) Belgiassa ja Alankomaissa toteuttamassa tutkimuksessa (n=4043) kyselyyn vastanneista aikuisista 38 % oli kokenut lapsena urheilun parissa psykologista ja 11 % fyysistä väkivaltaa. Neryn ym. (2018) tuoreessa portugalilaisia nuoria miesurheilijoita käsittelevässä tutkimuksessa (n=1458) kiusaamista oli kokenut 10 % vastaajista. Lasten ja nuorten kokema kiusaaminen on tunnistet-

tu yleisesti myös muissa kansainvälisissä tutkimuksissa. (ks. myös McPherson ym. 2017; Stafford ym. 2015; Slater & Tiggemann 2011; Gervis & Dunn 2004.)

Lajikohtaisesti tarkasteltuna kiusaaminen koskettaa kaikenlaista urheilua. Joukkueurheilussa kiusaamista vaikuttaisi tapahtuvan jonkin verran enemmän kuin yksilöurheilussa. MLL:n selvityksessä joukkuelajien harrastajista 16 % ja yksilölajien harrastajista 9 % kertoi kohdanneensa kiusaamista tai loukkaavaa kohtelua kuluneen vuoden aikana (Markkanen 2018.) Evansin ja kumppaneiden (2016) nuorten urheilujoukkueiden jäseniä tarkastelleessa tutkimuksessa (n=359) todettiin, että kiusaajat ovat todennäköisemmin joukkuelajien edustajia kuin yksilölajien. Tutkittu tieto aiheen tiimoilta on kuitenkin vielä varsin rajallista.

4.3

Häirinnän ja kiusaamisen seurauksia urheilijalle ja urheilukulttuurille

Lapset ja nuoret jäävät pois urheilu- ja liikuntatoiminnasta, jos he eivät saa harrastuksesta positiivisia kokemuksia. Liikuntaharrastuksen on tarkoitus olla turvallinen ja positiivinen ympäristö, missä nuoret voivat oppia ja kehittää taitojansa yhteistyössä muiden kanssa. (Stefaniuk & Bridel 2018.) Lisäksi harrastusten parissa opitaan monia elämässä olennaisia arvoja, kuten toisten ja itsen kunnioittamista. Häirintä ja kiusaaminen ovat sellaisia ilmiöitä, jotka aiheuttavat harrastuksen parista vetäytymistä ja vaikuttavat niiden kohteeksi joutuneiden elämään laajemminkin. Ilmetessään ne saattavat leimata helposti yksittäisen lajin tai koko urheilukulttuurin.

Montjoy ja kumppanit (2016) ovat listanneet häirinnän ja kiusaamisen aiheuttamia vaikutuksia urheilijalle ja urheilujärjestöille. Heidän mukaansa ne voivat johtaa urheilijoiden osalta:

- fyysisiin oireisiin, kuten sairasteluihin, loukkaantumisiin, traumaperäiseen stressihäiriöön, sukupuoliteitse tarttuviin infektioihin, itsensä vahingoittamiseen
- kognitiivisiin oireisiin, kuten heikompaan itsetuntoon
- emotionaalisiin oireisiin, kuten epävakaisiin mielialoihin

- käytöksellisiin oireisiin, kuten harrastuksen tai lajin parista pois jättäytymiseen tai vilpinteekoon
- psyykkisiin oireisiin, kuten ahdistukseen, masennukseen ja itsetuhoisuuteen
- sosiaalisiin oireisiin, kuten sosiaaliseen eristäytymiseen
- taloudellisiin menetyksiin

Organisaatioiden osalta seurauksena voi olla:

- maineelle aiheutuvaa vahinkoa
- pelaajien tai kannattajien menettämistä
- sponsorien ja yhteistyökumppanien menettämistä
- heikompaan urheilullista menestystä
- luottamuksen menettämistä julkisesti sekä
- resurssien heikentymistä

(Montjoy ym. 2016.)

5

Mitä urheilun toimijat voivat tehdä häirinnän ja kiusaamisen estämiseksi?

Häirintä ja kiusaaminen ovat maailmanlaajuisia ongelmia, jotka koskettavat syvältä niin suomalaista yhteiskuntaa kuin urheilukulttuuriamme. Liikunta ja urheilu ovat suurimpia yksittäisiä kansanliikkeitä koko maassamme. On eittämättä totta, että yhteiskunnalliset suuntaukset ohjaavat urheilumaailman toimintaa, mutta liikuntaväki voi näyttää myös esimerkkiä ja toimia suunnannäyttäjänä yhteiskunnallisesti, esimerkiksi profiloitumalla voimakkaasti häirinnän ja kiusaamisen vastaiseksi elämäalueeksi. Kansainvälisen tutkimuskirjallisuuden perusteella vain harvoissa urheilujärjestöissä ollut käytössä riittävän tehokkaita keinoja häirinnän ja kiusaamisen ehkäisemiseksi (esim. Dhurup & Joubert 2013; Parent & Demers 2010). Meidän tulee kantaa vastuumme etenkin niistä sadoista tuhansista lapsista ja nuorista, joille liikuntaharrastusten odotetaan tuottavan iloa, turvallisuutta, hyvinvointia ja merkityksiä elämään.

Häirinnän ja kiusaamisen vastainen toimintakulttuuri lähtee arvoista. Liikunta- ja urheilutoiminta on nojannut pitkään vahvasti maskuliiniseen ja konservatiiviseen arvoperustaan. Näitä historiallisia jäänteitä löytyy toki myös muilta yhteiskunnan eri alueilta. Tutkimuksissa on havaittu, että urheilussa tämä omalakinen, maskuliininen henki on kiistatta johtanut häirinnän ja kiusaamisen lisääntymiseen ja sen kohdistumiseen tiettyihin ihmisryhmiin (esim. Montjoy ym. 2016; Steinfeldt 2012; Marks ym. 2011; Fasting, ym. 2010; Kirby ym. 2008). Vaikka ympäröivä yhteiskunta on muuttunut ja urheilu sen mukana, on työtä tehtävänä edelleen runsaasti. Yksi keskeisimmistä muutoskeinoista on kasvatus. Kiusaamisen osalta tiedetään, että parhaat tulokset sen ehkäisemiseksi saadaan varhaiskasvatukseen ja lapsiin panostamalla (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018). On siis tärkeää juurruttaa kiusaamisen vastainen kulttuuri toimintaan jo urheiluharrastuksen alkuvaiheessa. Kasvatus on olennaista myös häirinnän torjumisen osalta.

Kasvatuksen rinnalla kulkevat koulutus ja tietouden lisääminen. Urheilijoiden ja harrastajien lisäksi tietoutta on lisättävä myös valmentajien, vanhempien ja muiden urheilun parissa toimivien henkilöiden keskuudessa. Esimerkiksi urheilujoukkueiden kanssa toimivat lääkärit ja psykologit ovat avainasemassa näiden ilmiöiden tunnistamisessa ja torjumisessa (Marks ym. 2011; Fasting ym. 2007). Tietoa tarvitaan lisää siis monella eri alueella. Se, että kiusatut ja häirityt ovat useimmiten vähemmistöryhmien edustajia kertoo siitä, että tietämättömyys on synnyttänyt stereotyyppisiä asenteita, jotka puolestaan voivat johtaa epäasialliseen käytökseen tai ahdisteluun. Kovin usein erilaisuus tai itselle tuntematon asia voidaan kokea uhkaavana tai pelottavana. Vaikuttaa siltä, että urheilun parissa nämä raja-aidat ovat paikoittain edelleen varsin korkeita.

Tietovajetta on myös itse ilmiöiden [kiusaaminen, häirintä] kohdalla. Häirinnän ja kiusaamisen tunnistaminen auttaa niihin puuttumisessa sekä ennaltaehkäisevässä työssä. On havaittu, että läheskään kaikki urheilutoimijat eivät tunnista tai tunnusta näitä ongelmia (Shannon 2013). Kyseessä voi olla puhtaasti tietämättömyys tai esimerkiksi pelko siitä, että organisaation maine kärsisi julkisesti. Tällöin järjestö tai seura saattaa itse omalla toiminnallaan edesauttaa epäasiallisen käytöksen sallivaa ilmapiiriä, vaikeuttamalla asiasta ilmoittamista tai jättämällä esimerkiksi henkilökunnan kouluttamisen asian tiimoilta vakaaksi. Paikoin kyse voi olla myös siitä, että tekijällä itsellään ei ole tietoa hänen oman toimintansa vääryydestä tai vahingollisuudesta. Rakentava, vuorovaikutuksellinen ja tietoutta lisäävä sekä yhteiskunnan ja urheilun eri tasot lävistävä keskustelu on omiaan lisäämään tietoutta näistä sensitiivisistä aihealueista.

Yksi haaste urheilussa tapahtuvan kiusaamisen ja häirinnän ehkäisemiseksi on se, että urheilun piirissä vallitsee yleinen vastahakoisuus kertoa eteenpäin väärinkäytöksistä tai epäasiallisesta

kohtelusta. Erityisen suurta tämä vastahakoisuus on valmennussuhteissa, jotka perustuvat vahvaan molemminpuoliseen luottamukseen (Stirling ym. 2011). Tämän vuoksi on tärkeää kehittää matalan kynnyksen välineitä ja väyliä epäasiallisesta käyttäytymisestä ilmoittamiseen. Järjestöjen ja seurojen tulee luoda selkeät toimintamallit sen suhteen, miten häirintä- ja kiusaamistapauksissa tulee edetä ja kenen puoleen kääntyä. Näissä tapauksissa huomiota on kiinnitettävä hienovaraisuuteen, tietosuojan ylläpitoon sekä nopeaan reagointiin. Esille nousevat tapaukset on selvitettävä oikeudenmukaisesti ja ilman viivytyksiä. Yksi esimerkki matalan kynnyksen ilmoittamisväylästä on Väestöliiton lanseeraama Et ole yksin -tukipalvelu, johon seksuaalisen hyväksikäytön, häirinnän, kiusaamisen tai muun epäasiallisen käytöksen kohteeksi joutunut urheilun toimija voi olla yhteydessä ja saada apua (Väestöliitto).

Tärkeää on myös esikuvien merkitys. Steinfeldtin (2012) tutkimuksessa tarkasteltiin niitä seikkoja, jotka johtavat kiusaamiseen poikien jalkapalloharrastuksen parissa. Hänen päälöydöksensä on mielenkiintoinen: keskeisin kiusaamista ennustava tekijä tutkimuksessa oli se, että hyväksyykö pelaajan elämässä keskeisimmässä asemassa oleva mieshahmo kiusaavaa käyttäytymistä. Tutkimuksen löydökset korostavat sitä, miten suurella roolilla urheilijan tai harrastajan vanhemmat ja muut vahvat auktoriteettihahmot ovat suhteessa tämän arvomaailmoin ja käyttäytymistapoihin. Monilla on myös sellaisia esikuvia, jotka eivät välttämättä vaikuta heidän arkeensa välittömästi. Tunnetuilla huippu-urheilijoilla on tässä suhteessa merkittävä vastuu mielipidevaikuttajina. Lukuiset nuoret urheilijat katsovat ihannoimiansa henkilöitä ylöspäin ja omaksuvat näiden julkisuuteen lausumia arvostuksia ja mielipiteitä. Kiusaamisen osalta tätä onkin käytetty hyväksi esimerkiksi jalkapallon rasismien vastaisissa kampanjoissa.

Häirinnän ja kiusaamisen torjuminen vaatii yhteistyötä kehittämistä eri tahojen välille. Kiusaamisen osalta todettiin, että samat roolit saattavat siirtyä esimerkiksi koulumaailmasta myös liikuntaharrastuksen pariin. Tämä tarkoittaa sitä, että kiusaamiseen puuttuminen yhdessä yhteisössä ei välttämättä poista vielä koko ongelmaa. Urheilutoi-

mijoiden ja koulumaailman välinen yhteistyö ei olisi uusi asia, sillä esimerkiksi urheilulukiot toimivat jo nyt yhteistyössä myös seurojen kanssa. Epäasiallisen käyttäytymisen torjuminen onnistuisi helpommin, kokonaisvaltaisemmin ja pysyvämminkin jos eri yhteisöt kommunikoisivat ja tekisivät yhteistyötä keskenään. Koulumaailman lisäksi yhteistyötä voitaisiin laajentaa myös vanhempien ja muiden avainhenkilöiden keskuuteen.

Myös lainsäädäntö tarjoaa keinoja häirinnän ja kiusaamisen kitkemiseen. Lasten ja nuorten kanssa toimivien henkilöiden taustat tulee tarkistaa lain mukaan ja vuodesta 2014 asti myös vapaaehtoisten taustat on voitu selvittää. Toistaiseksi vain harvat seurukset ovat tarttuneet tähän mahdollisuuteen (Yle 2016). Vapaaehtoisten taustojen tarkistaminen saattaa lisätä seuroissa työn ja byrokratian määrää, mutta yksikin estetty väärinkäytös tarkastamisen avulla tekee siitä kannattavaa. Vakavimmissa tapauksissa lainsäädäntö toimii myös sanktiomenetelmänä häirinnän ja kiusaamisen osalta. Lainsäädäntö on kuitenkin vasta viimeisin keino mihin yhteiskunta haluaa turvautua ja tehokkaimmat tulokset saadaankin puuttamalla varhain sekä ennaltaehkäisevällä työllä.

Häirintää ja kiusaamista torjuttaessa on kuitenkin tärkeää muistaa myös kohtuullisuus. Urheilun yhteydessä tapahtuvaa kosketusta tutkineet Piper, Taylor ja Garrat (2012) muistuttavat, että liiallinen kontrollointi on haitallista koko urheilulle. Se voi pahimmillaan karkottaa muun muassa valmentajia lajin parista. Kosketuksesta ei saa tulla urheilussa mitenkään tabu tai täysin ehdoton asia (ks. myös Öhman & Quennerstedt 2017). Myös kilvoittelu, kiusoittelu ja erinäiset konfliktit kuuluvat toisinaan urheiluun. Olennaista onkin, että eri urheilutoimijat pystyvät tahoillaan tunnistamaan sen, milloin rajat ovat ylittyneet.

5.1

Toimintamalli kiusaamisen ja häirinnän ennaltaehkäisyyn sekä tapauskohtaiseen toimintaan urheiluorganisaatioissa

Seuraavaksi esittelen tutkimuskirjallisuuteen perustuvan toimintamallin (Kuvio 7), jota urheilujärjestöt ja -seurat voivat hyödyntää häirinnän ja kiusaamisen

vastaisen toimintansa suunnittelussa. Malli on sovel-lutus alun perin Parentin ja Demersin (2010) muo-toilemasta kaaviosta. Toimintamallin pyrkimyksenä on konkretisoida niitä keinoja, millä urheilutoimijat voivat vaikuttaa urheilun parissa tapahtuvaan kiu-saamiseen ja häirintään. Sen perimmäisenä tarkoi-tuksena on urheilijoiden ja harrastajien suojaaminen näiltä lieveilmiöiltä.

Malli koostuu ehkäisevistä ja tilannekohtaisista toimintamalleista. Ensimmäiset keskittyvät nimensä veroisesti ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin ja jälkim-äiset tapauksien sattua tehtäviin toimiin. Mallin avulla urheilun toimijat voivat tarkastella oman toi-mintansa osalta sitä, miten hyvin nämä eri osa-alueet on otettu huomioon ja pantu toimeen. Nyt esiteltävä malli on vain yksi esimerkki siitä, miten näihin ilmiöihin voidaan varautua ja miten niiden kanssa toimitaan. Liitot ja seurat voivat kehittää myös omia toiminta-mallejaan tai halutessaan täydentää tätä mallia.

5.1.1

Ehkäisevät toimintamallit

Ehkäisevät toimintamallit koostuvat ulkoisesta ja sisäisestä varautumisesta. Ulkoinen varautuminen keskittyy rekrytoitavien henkilöiden taustatarkas-tuksiin. Lainsäädäntö velvoittaa työnantajan tarkas-tamaan lasten kanssa työ- ja virkasuhteessa toimivien henkilöiden taustat. Lisäksi vuoden 2014 lakimuutos mahdollistaa myös vapaaehtoistyössä toimivien taustojen tarkistamisen tietyin ehdoin (ks. tarkemmin luku 2.2). Taustojen tarkistamisen tärkeyttä ei voida korostaa liikaa, sillä tutkimukset ovat osoittaneet, että väärinkäytöksistä tai hyväksikäytöistä tuomittujen ris-ki uusia rikoksensa on hyvin korkea (Brackenbridge & Cense 2001). Ohjeet rikostaustan selvittämiseen löytyvät oikeusrekisterikeskuksen verkkosivuilta, osoitteesta www.oikeusrekisterikeskus.fi.

Sisäinen varautuminen puolestaan käsittää koulutuksen ja tietouden lisäämisen valmentajien,

urheilijoiden ja vanhempien parissa sekä säännöt epäasiallista käyttäytymistä ja kiusaamista koskien. Tietouden lisääminen näistä ilmiöistä on ensisijai-sen tärkeää, sillä se mahdollistaa väärinkäytösten tunnistamisen ja niihin puuttumisen. Tärkeää on myös rakentaa luottamussuhde kaikkien urheilun osallisten välille, tämä puolestaan mahdollistaa avoimen keskustelun näiden aiheiden tiimoilta. Sillä mitä vähemmän eristäytymistä ja vaikeumista tapahtuu, sitä epätodennäköisemmin epäasiallista käyttäytymistä myös ilmenee. Kiusaamisen osalta onkin jo todettu, että varhainen puuttuminen jo lap-suusvaiheessa kasvatuksellisin keinoin on keskeisin keino ehkäistä ja torjua sitä.

Vanhempainillat, koulutuspäivät, teemapäivät ja erilaiset tilaisuudet ovat esimerkkejä tilanteista, joissa tietoutta aiheista voidaan jakaa. Nuorten urheilijoiden valmentajien on hyvä esittäytyä van-hemmille ja kertoa heille taustoistaan ja mahdolli-sesti jossain määrin myös valmennusideologioistaan. Tämä lisää vanhempien luottamusta ja mahdollistaa myös molemmin puoleisen vuorovaikutuksen, sillä valmentajat voivat antaa vanhemmille ohjeita ja tie-toa esimerkiksi siitä, minkälaisista apua ja tukea nuoret urheilijat tarvitsevat kehittyäkseen lajissaan. 1990-lu-vun lopulla tutkimuksissa havaittiin, että vanhemmat luottivat valmentajiin paikoittain jopa enemmän kuin omiin lapsiinsa, vaikka heillä ei ollut juurikaan tietoa valmentajista, heidän taustoistaan tai menetelmis-tään (Brackenbridge 1998). Luottamuksessa sinänsä ei ole mitään väärää, mutta tietovaje sen sijaan luo uhkakuvia. On vanhempien vastuulla olla tietoinen siitä, missä ja kenen vastuulla oma lapsi tai nuori kulloinkin liikkuu ja harrastaa.

Muodostamalla säännöt luodaan selkeät rajat sille, millainen käytös on kyseisessä yhteisössä toivottua ja mikä ei-toivottua. On tärkeää myös jul-kilausua nämä yhdessä sovitut pelisäännöt ja tehdä selvä linjaus sen suhteen, että kyseisessä yhteisössä ei missään olosuhteissa sallita kiusaamista tai häirit-sevää käyttäytymistä. Esimerkiksi Olympiakomitean verkkosivuilta löytyy esimerkki siitä, miten joukkueet voivat muodostaa omat pelisääntönsä. Lisäksi muun muassa erilaiset kampanjat, julkiset kannanotot ja muut julkilausumat antavat selkeän signaalin sisäisesti ja ulkoisesti. Kaikkea ei voida tietenkään

määritellä mitenkään täysin yksityiskohtaisesti tai aukottomasti säännöstöihin. Häirintä- ja kiusaamis-tapauksissa tärkeintä onkin yksilön henkilökohtainen kokemus tapahtuneesta. Yhden mielestä hauska ja lämmin käytös saattaa toisen mielestä häirit-sevältä tai epäasialliselta kohtelulta.

5.1.2

Tilannekohtaiset toimintamallit

Tilannekohtaisiin toimintamalleihin kuuluvat en-nakkoon määritetyt säännöt ja sanktiot, käytännöt valitusten ja julkitulojen suhteen sekä resurssien varaaminen etukäteen. Ennakkoon määritetyt säännöt ja sanktiot ovat kiusaamis- tai häirintä-taustusten sattua olennaisia. Kun seura tai järjestö on etukäteen määrittänyt sen, mitä seuraamuksia epäasiallisesta käyttäytymisestä seuraa, on sen toiminta tapausten ilmetessä huomattavasti joh-donmukaisempaa. Sanktiot puolestaan toimivat pelotteena mahdollisille tekijöille. Vakavimmissa tapauksissa sanktiointi tapahtuu lajijärjestöissä tai viranomaistahoissa saakka.

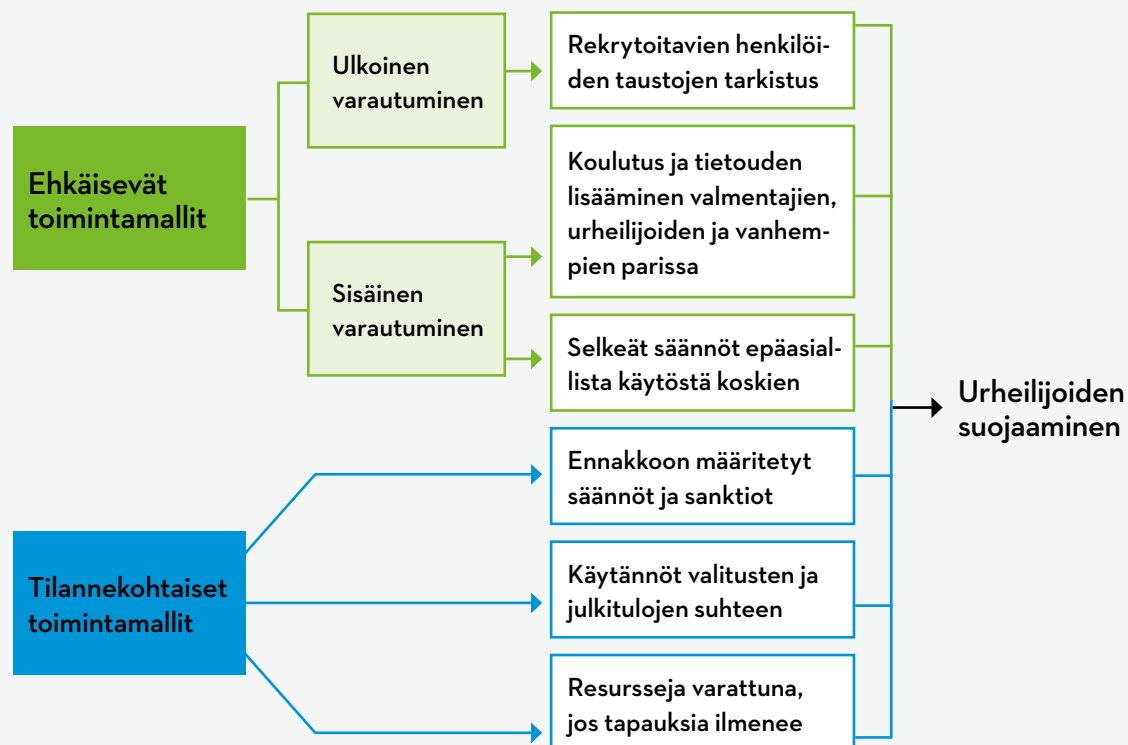
Käytännöt valitusten suhteen tarkoittavat sitä, miten epäasiallisesta käytöksestä voidaan raportoi-da ja sitä, miten tämän jälkeen toimitaan. Seuraavat esimerkit on sovellettu urheilun pariin soveltuvaksi alun perin Salmivallin (2016, 49–50) muotoilemasta, koulukiusaamisen vastaisesta toimintamallista:

- Miten valmentajan, urheilijan, vanhemman tai muun toimihenkilön tulee toimia saatuaan tietoonsa tai joutuessaan itse häirityksi tai kiusatuksi?

Esimerkiksi: Saadessaan tietää epäasiallisesta käytöksestä urheilija tai vanhempi ottaa yhteyttä valmentajaan tai tämän esimiehiin, kuten seuran toiminnanjohtajaan. Selkeintä olisi, jos seuralla tai järjestöllä olisi etukäteen määritelty vastuuhenkilö, jonka puoleen kään-nyttäen tapausten ilmetessä. Vakavimmissa tapauksissa on syytä ottaa yhteyttä suoraan viranomaisiin.

KUVIO 7.

Toimintamalli kiusaamisen ja häirinnän ennaltaehkäisyyn sekä tapauskohtaiseen toimintaan urheiluorganisaatioissa Parentin ja Demersin (2010) luomaa kaaviota mukaillen.

- **Miten tapausta aletaan selvittää?**

Esimerkiksi: Nimetyt vastuuhenkilöt tai -henkilö hankkii tietoa tapauksesta häirinnän tai kiusaamisen kohteeksi joutuneelta sekä sivullisia urheilijoilta, valmentajilta ja toimihenkilöiltä. Tilanne ratkaistaan yhteistyössä eri osapuolten kesken tai tarvittaessa viedään asiaa eteenpäin. Jos kyseessä on työnte-kijäasia, vastuu hänen sanktioinnistaan on esimiehellä.

- **Missä vaiheessa seuranta tapahtuu ja miten?**

Esimerkiksi: Viikon kuluttua selvittämiskeskusteluista vastuuhenkilöt palaavat asiaan ja järjestävät seurantakeskustelut asianosaisten kanssa.

- **Miten toimitaan, jos seuranta osoittaa epäasiallisen käytöksen jatkuvan edelleen?**

Esimerkiksi: Jos tilanne ei ole muuttunut, otetaan käyttöön sovittu seuraamus, asiasta ilmoitetaan tekijän vanhemmille tai esimiehelle. Vanhemmat voidaan kutsua paikan päälle palaveriin.

- **Miten häirintä- tai kiusaamistapauksien ilmitulemistä seuroissa ja järjestöissä edistetään? Miten tapauksista kertominen tehdään urheilijoille helpommaksi?**

Esimerkiksi: Seuroissa järjestetään jokaisen kauden alussa nimetön kysely urheilijoille, seuran tiloissa on nimetön postilaatikko, johon voi jättää epäasiallista käyttäytymistä koskevia viestejä. Kerrotaan Väestöliiton ylläpitämästä Et ole yksin -palvelusta. Lisäksi urheilijoita rohkaistaan kertomaan kaltoinkohtelustaan seuran vastuuhenkilöille tai valmentajille. Olennaisia tekijöitä tässä yhteydessä ovat nimetyt vastuuhenkilöt ja mahdollisimman matalakynnyksiset ilmianto- ja valitusmahdollisuudet.

Näiden esimerkkien lisäksi seurat ja järjestöt voivat kehittää myös omia tapoja toimia kiusaamis- ja häirintätilanteissa. Julkitulot puolestaan tarkoittavat näiden asioiden tuomista yleiseen tietoisuuteen. Tällöin puhutaan yleensä vakavammista tapauksista ja mahdollisesti kriisiviestinnästä. Hyviä ohjeita häirintä- ja kiusaamistilanteisiin sekä etenkin siihen, miten niistä voidaan tiedottaa ja viestiä löytyy esimerkiksi Olympiakomitean (2017) Lupa välittää – lupa puuttua -julkaisusta. Kiusaamis- ja häirintätapauksia varten on myös tärkeää varata resursseja etukäteen, sillä haastavimpien tapausten selvittely voi viedä aikaa ja vaatia resursseja nopeallakin aikataululla.

6

Yhteenveto ja toimenpide-ehdotukset

Tässä katsauksessa paneuduttiin mahdollisimman kattavasti viimeisimpään häirintää ja kiusaamista käsittelevään tutkimustietoon etenkin liikunnan ja urheilun näkökulmasta. Monitieteellisen, kansainvälisen ja kansallisen tutkimustiedon pohjalta tehdyn kartoituksen tarkoituksena on lisätä urheilutoimijoiden tietoutta pitkälti sensitiivisistä ja vaietuistakin aihealueista. Katsauksessa käsiteltiin muun muassa yhteiskunnassa ja urheilumaailmassa tapahtuvan häirinnän ja kiusaamisen yleisyyttä, luonnetta ja vaikutuksia. Lisäksi julkaisussa esitettiin käytännön työkaluja näiden ilmiöiden käsittelyyn ja torjuntaan. Toimenpide-ehdotukset löytyvät julkaisun lopusta.

Seksuaalinen häirintä ei ole uusi ilmiö urheilun parissa. Jo 1980-luvulla julkisuudessa oli esillä useampia olympiatasolla tapahtuneita hyväksikäyttötapauksia. Häirintää ja hyväksikäyttöä tapahtuu urheilussa kaikkialla, mutta riskivähykkeellä ovat etenkin huippu-urheilijat, lapset ja nuoret, vammais-urheilijat sekä seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöt. Häirintää kohdistuu molempiin sukupuoliin, mutta tytöt ja naiset ovat poikia ja miehiä useammin häirinnän kohteina. Toisaalta sukupuoli vaikuttaa myös raportointiherkkyyteen, sillä tytöt naiset raportoivat häirinnästä miehiä ja poikia useammin. Häiritsijä edustaa molempia sukupuoliä, mutta on useimmiten mies. Yleisimmin seksuaalinen häirintä ilmenee urheilun parissa verbaalisena häirintänä, kuten häiritsevinä kommentteina, katseina ja eleinä. Seuraavaksi yleisin muoto on fyysinen kontakti, kuten ei-toivottu kosketus. Lajiin liittyvällä pukeutumisella tai kosketuksilla ei ole todettu yhteyttä seksuaalisen häirinnän tai hyväksikäytön yleisyyteen.

Aikaisemmin on ajateltu, että seksuaalista ahdistelua on tapahtunut etenkin valmentajan toimesta. Viimeaikaisen tutkimuksen valossa näyttää siltä, että ahdistelua saattaa tapahtua kanssaurheilijoiden taholta useammin kuin valmentajien. Joukkueoverit ja kanssaurheilijat profiloituvat useammin ahdistelijoiksi matalammilla kilpailutasoilla ja valmentajat puolestaan korkeammilla tasoilla. Vaikuttaa siltä,

että urheilussa ei tapahdu yleisesti ottaen häirintää sen enempää tai vähempää kuin muuallakaan yhteiskunnassa, urheilumaailmaan kuuluu kuitenkin olennaisesti joitakin erityispiirteitä, mitkä altistavat joitakin ryhmiä häirinnälle enemmän kuin toisia.

Häirinnän yleisyydestä on vaikeaa saada tarkkaa kuvaa toisistaan poikkeavien tutkimusasetelmien, määritelmien ja kulttuuristen käsitysten vuoksi. Tutkimuksissa häirinnän yleisyys vaihtelee alle 10 % ja yli 90 % välillä. Aiheesta tarvitaan lisää laajoja, väestötason selvityksiä. Eri lajien osalta seksuaalisen häirinnän tasoissa ei ole merkittäviä eroja. Tämä pätee myös yksilö- ja joukkueurheiluun. Tutkijoiden mukaan naiset kokevat seksuaalista häirintää ilmeisesti jonkin verran enemmän sellaisissa lajeissa, joiden ilmapiiri on vahvasti maskuliininen. Yksittäistä lajia enemmän vaikutusta on sen takana vaikuttavalla taustakulttuurilla. Häirinnän kannalta urheilun parissa vallitsevia riskitekijöitä ovat muun muassa maskuliininen ja heteronormatiivinen taustakulttuuri sekä voimakkaan autoritääriset ja vallankäyttöön nojaavat valmennuskäytännöt tai vahva ja autonominen asema organisaatiossa.

Ahdistelijat käyttävät usein hyväkseen auktoriteettiasemaansa ja urheilijan kanssa muodostunutta luottamussuhdetta. Uhreiksi valikoituu usein jossain määrin haavoittuvaisessa asemassa olevia urheilijoita, joilla saattaa olla esimerkiksi vähän ystäviä, heikko suhde vanhempiin tai muutoin eristäytynyt asema ryhmässä tai joukkueessa. Hyväksikäyttäjät lähestyvät eri tavoin mies- ja naisurheilijoita. Urheilussa tapahtuvasta seksuaalisesta häirinnästä tai hyväksikäytöstä kertominen on haasteellista etenkin tekijän auktoriteettiaseman sekä koetun häpeän ja seurauksien pelkäämisen vuoksi. Ilmoittamista vaikeuttavat myös muun muassa seurojen ja järjestöjen puutteelliset toimintamallit häirinnästä ilmoittamisen suhteen sekä se, että tapaukset saatetaan nähdä vain yksittäisten jäsenten ongelmina.

Liikuntaharrastuksen on todettu olevan yksi yleisimmistä kiusaamisympäristöistä. Vain koulussa

ja internetissä tapahtuu kiusaamista useammin. Häirinnän tapaan myös kiusaaminen koskettaa kaikenlaista urheilu- ja liikuntatoimintaa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt, etniset vähemmistöt, vammaisurheilijat sekä kansainvälisellä tasolla kisaavat raportoivat muita enemmän psykologisen, fyysisen ja seksuaalisen väkivallan muotoja kuin muut ryhmät. Kiusaajat ovat yleensä kanssaurheilijoita tai joukkueovereita, lisäksi kiusaaminen on urheilussa usein ryhmäpaineista. Yleisimmät kiusaamiset muodot ovat verbaalinen, sosiaalinen ja fyysinen, edellä mainitussa järjestyksessä. Fyysisesti kiusaaminen tapahtuu useimmiten harjoituksissa, jonka jälkeen seuraavaksi yleisimmät paikat joutua kiusatuksi ovat kilpailuissa ja muissa ympäristöissä. Tyypillisesti kiusaaminen tapahtuu pukuhuoneessa ennen harjoituksia. Lisäksi kiusaamisesta kerrotaan eteenpäin vain harvoin, yleensä vanhemmille.

Kiusaamista tapahtuu myös valmentajien toimesta. Tutkimusten mukaan osa valmentajista käyttää tarkoituksella henkistä väkivaltaa urheilijoihin tehokeinona osana valmennusmenetelmiään. Tämänkaltaisen autoritäärisen valmennustyylin on laajalle hyväksytty urheilupiireissä ja se on normalisoitu myös mediassa hyväksyttäväksi tavaksi valmentaa. Urheilussa tapahtuvassa kiusaamisessa omaksutaan erilaisia rooleja. On havaittu, että esimerkiksi kiusaajan ja kiusatun roolit siirtyvät toisinaan koulumaailmasta myös liikuntaharrastusten pariin.

Kiusaamiseen vaikuttavat samat liikuntakulttuurin taustalla vallitsevat arvot kuin mitkä vaikuttivat häirinnänkin taustalla. Urheilu- ja liikuntatoimin-

nassa vallitsee heteronormatiivisia ja homofobisia ajattelumalleja, mitkä johtavat usein kiusaamiseen ja syrjintään etenkin vähemmistöryhmien kohdalla. Kiusaamismyönteistä ilmapiiriä ruokkivat tutkimusten mukaan myös urheilun kilpailullinen luonne, vähäinen valvonta sekä aikatauluttamaton aika. Kiusaamisen yleisyyttä on häirinnän tapaan vaikeaa mitata käsitteellisten haasteiden vuoksi. Viimeisimmissä kotimaisissa tutkimuksissa kiusaamisen yleisyys on vaihdellut 13–20 % välillä. Lajikohtaisesti tarkasteltuna kiusaaminen koskettaa kaikenlaista urheilua. Joukkuelajeissa kiusaamista vaikuttaisi tapahtuvan jonkin verran enemmän kuin yksilölajeissa.

Kiusaaminen ja häirintä voivat aiheuttaa urheilijoille useita fyysisiä, kognitiivisia, emotionaalisia, käytöksellisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia oireita. Näillä lieveilmiöillä on useita kielteisiä vaikutuksia myös niille organisaatioille, joissa kyseisiä ilmiöitä esiintyy. Kiusaamista ja häirintää voidaan ehkäistä ja torjua purkamalla liikuntakulttuurin maskuliinista ja heteronormatiivista arvomaailmaa, juurruttamalla eettisesti kestäviä arvoja jo harrastustoiminnan alkuvaiheessa sekä panostamalla koulutukseen, tietouden lisäämiseen ja avoimen keskustelukulttuurin synnyttämiseen. Lisäksi näitä ilmiöitä voidaan torjua esimerkiksi luomalla matalan kynnyksen välineitä ja toimintamalleja epäasiallisesta käyttäytymisestä ilmoittamiseen ja siihen puuttumiseen, hyödyntämällä esikuvia sekä lisäämällä yhteistyötä eri tahojen (esim. koulu ja harrastustoiminta) välille. Myös lainsäädäntö tarjoaa keinoja häirinnän ja kiusaamisen käsittelyyn.

Tämän julkaisun pohjalta suosittelen seuraavia toimenpiteitä:

- **Kiusaamisen ja häirinnän vastainen ilmapiiri on juurrutettava varhain lasten ja nuorten harrastustoimintaan**
Kiusaamisen ja häirinnän vastaisen ilmapiirin synnyttäminen on kasvatuksellisesti tärkeää heti lapsen tai nuoren aloittaessa uudessa harrastusympäristössä. Esimerkiksi kiusaamisen osalta on todettu, että parhaat tulokset sen ehkäisyssä saadaan jo varhaiskasvatukseen panostamalla.
- **Seurojen ja liittojen tulee suunnitella ja toteuttaa selkeät kiusaamisen ja häirinnän vastaiset toimintamallit**
Toimintamallit selkeyttävät ja yhdenmukaistavat seurojen ja liittojen toimintaa silloin, kun epäasiallista käyttäytymistä ilmenee. Kaikille selkeät toimintamallit helpottavat tapauksista ilmoittamista, niiden käsittelyä ja niistä tiedottamista. Olennaista on luoda matalan kynnyksen ilmoitusväyliä ja käsitellä tapaukset kiireettömästi ja oikeudenmukaisesti.
- **Seurojen ja liittojen tulee ottaa häirintä- ja kiusaamiskysymykset laajemmin mukaan yhdenvertaisuus- ja tasa-arvokartoituksiin**
Toistaiseksi häirintä- ja kiusaamiskysymyksiä on käsitelty kovin kapea-alaisesti esimerkiksi lajiliittojen kartoituksissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön edellyttämät yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoselvitykset tarjoavat urheilun toimijoille hyvän väylän näiden kysymysten tarkasteluun sekä myös vuosittaiseen seurantaan anonymisti ja kattavasti.
- **Vapaaehtoisten taustojen tarkistamisesta on tultava normi seuratoiminnassa**
Lainsäädäntö on vuodesta 2014 alkaen mahdollistanut vapaaehtoisten rikostaustojen tarkistamisen, mutta vain harva urheiluseura on toistaiseksi tarttunut tähän mahdollisuuteen. Tutkimuksen perusteella riski siitä, että hyväksikäytöistä tuomitut uusivat rikoksensa, on suuri.
- **Pitkällä aikavälillä urheilu- ja liikuntakulttuurin maskuliinista ja heteronormatiivista arvopohjaa on purettava**
Urheilun vallitseva arvoperusta on edelleen osittain varsin ongelmallinen. Monin paikoin vallitsevat maskuliiniset ja heteronormatiiviset käytännöt mahdollistavat osaltaan esimerkiksi lapsiin ja nuoriin kohdistuvia eri väkivallan muotoja. Lisäksi etenkin vähemmistöryhmät joutuvat stereotyyppien ja asenteiden vuoksi useammin kaltoin kohdelluiksi kuin muut ryhmät. Tietoutta, avoimuutta ja suvaitsevaisuutta on lisättävä niin ruohonjuuritasolla kuin urheilun päättäjienkin keskuudessa.
- **Yhteistyötä eri tahojen välillä tulee lisätä**
On havaittu, että kiusaamisen osalta samat roolit saattavat siirtyä koulumaailmasta myös liikunta- ja urheiluharrastusten pariin. Tämän kokonaisvaltaisen kiusaamisen tai häirinnän ehkäisy edellyttää myös kokonaisvaltaista yhteistyötä esimerkiksi seurojen ja koulumaailman välillä. Epäasiallisen käyttäytymisen ehkäisyssä tulee lisätä myös järjestöjen, liittojen ja seurojen välistä vuorovaikutusta.

Lähteet

Tutkimuskirjallisuus

- Adler, A. 2014. An examination into bullying in the adolescent sport context. Queen's University. Thesis.
- Alexander, K., Stafford, A. & Lewis, R. The experiences of children participating in organised sport in the UK. The University of Edinburgh. Child Protection Research Centre.
- Bachand, C. 2017. Bullying in Sports: the definition depends on who you ask. *Sports Studies and Sports Psychology* 20.
- Bjørnseth, I. & Szabo, A. 2018. Sexual violence against children in sports and exercise: a systematic literature review. *Journal of Child Sexual Abuse*.
- Brackenbridge, C., Bishopp, D., Moussalli, S. & Tapp, J. 2008. The characteristics of sexual abuse in sport: a multidimensional scaling analysis of events described in media reports. *International Journal of Sport and Exercise Psychology* 6 (4), 385–406.
- Brackenbridge, C. & Fasting, K. 2005. The grooming process in sport: narratives of sexual harassment and abuse. *Auto Biography* 13 (1), 33–52.
- Brackenbridge, C. 2001. *Spoilsports: Understanding and preventing sexual exploitation in sport*. London: Routledge.
- Brackenbridge, C. 1998. Healthy sport for healthy girls? The role of parents in preventing sexual abuse in sport. *Sport, Education and Society* 3 (1), 59–78.
- Bendiksen, M., Daveronis, J. & L, Kennair. 2017. The effects of non-physical peer sexual harassment on high school students' psychological well-being in Norway: Consistent and stable findings across studies. *International Journal of Public Health*.
- Cence, M. & Brackenbridge, C. 2001. Temporal and developmental risk factors for sexual harassment and abuse in sport. *European Physical Education Review* 7 (1), 61–79.
- Chan, D., Chow, S., Lam, C. & Cheung, S. 2008. Examining the job-related, psychological, and physical outcomes of workplace sexual harassment: a meta-analytic review. *Sage Journals*.
- Chroni, S. & Fasting, K. 2009. Prevalence of male sexual harassment among female sports participants in Greece. *Inquiries in Sport & Physical Education* 7 (3), 288.
- Dhurup, M. & Joubert, P-A. 2013. The incidence of sexual harassment and awareness of sexual harassment policies in sport organisations in Gauteng. *African Journal for Physical Health Education, Recreation and Dance* 2, 209–222.
- Evans, B., Adler, A., MacDonald, D. & Côté, J. 2016. Bullying victimization and perpetration among adolescent sport teammates. *Pediatric Exercise Science* 28, 296–303.
- Fasting, K. 2015. Assessing the sociology of sport: on sexual harassment research and policy. *International Review for the Sociology of Sport* 50 (4–5), 437–441.
- Fasting, K., Brackenbridge, C. & Knorre, N. 2014. The experiences of sexual harassment in sport and education among European female sports science students. *Education and Society* 19 (2), 115–130.
- Fasting, K., Brackenbridge, C. & Knorre, N. 2010b. Performance level and sexual harassment prevalence among female athletes in the Czech Republic. *Human Kinetics* 19 (1), 26–32.
- Fasting, K., Brackenbridge, C., Miller, K. & Sabo, D. 2008. Participation in college sports and protection from sexual victimization. *International Journal of Sport and Exercise Psychology* 6 (4), 427–441.
- Fasting, K., Brackenbridge, C. & Sundgot-Borgen, J. 2004. Prevalence of sexual harassment among norwegian female athletes in relation to sport type. *International Review for the Sociology of Sport* 39 (4), 373–386.
- Fasting, K., Brackenbridge, C. & Walseth, K. 2007. Women athletes' personal responses to sexual harassment in sport. *Journal of Applied Sport Psychology* 19 (4), 419–433.
- Fasting, K., Brackenbridge, C. & Walseth, K. 2002. Consequences of sexual harassment in sport for female athletes. *Journal of Sexual Aggression*, vol. 8 (2), 37–48.
- Fasting, K., Chroni, S., Hervik, S. & Knorre, N. 2010a. Sexual harassment in sport toward females in three European countries. *International Review for the Sociology of Sport* 46 (1), 76–89.
- Fasting, K. & Sand, T-S. 2015. Narratives of sexual harassment experiences in sport. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* 7 (5), 573–588.
- Fatnyhah, S. & Syahirah, S. 2015. The occurrence of sexual harassment among sports practitioners in Bukit Jalil, Kuala Lumpur. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 211, 917–923.
- Fejgin, N. & Hanegby, R. 2001. Gender and cultural bias in perceptions of sexual harassment in sport. *International Review for the Sociology of Sport* 36 (4), 459–478.
- Gervis, M. & Dunn, N. 2004. The emotional abuse of elite child athletes by their coaches. *Child Abuse Review* 13, 215–223.
- Hartill, M. 2009. The sexual abuse of boys in organized male sports. *Men and Masculinities* 12 (2), 225–249.
- Haynes, B. 2014. *Student bullying: federal perspectives and reference materials*. New York: Nova Science Publishers, Inc.
- Hawker, D. & Bolton, M. 2008. Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: a meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 41 (4).
- Heikkinen, M. 2012. Sexist harassment as an issue of gender equality politics and policies in university. *Acta Universitatis Ouluensis* 131. Oulun yliopisto.
- Herkama, S. 2012. *Koulukiusaaminen. Loukkaavat vuorovaikutusprosessit oppilaiden vertaissuhteissa*. Jyväskylä Studies in Humanities 190. Jyväskylän yliopisto.
- Hunt, C. & Gonsalkorale, K. 2014. Who cares what she thinks, what does he say? Links between masculinity, in-group bonding and gender harassment. *Sex Roles* 70 (1), 14–27.
- Ilkonen, R. & Halme, N. 2018. Lasten ja nuorten kokema seksuaalinen häirintä ja väkivalta. *Kouluterveyskyselyn 2017 tuloksia*.
- Kerr, G., Jewett, R., MacPherson, E. & Stirling, A. 2016. Student-athletes' experiences of bullying on intercollegiate teams. *Journal for the study of sports and athletes in education* 10 (2), 132–149.
- Johansson, S. & Lundqvist, C. 2017. Sexual harassment and abuse in coach-athlete relationships in Sweden. *European Journal for Sport and Society* 14 (2), 117–137.
- Kangasniemi, M., Utriainen, K., Ahonen, S-M., Pietilä, A-M., Jääskeläinen, P. & Liikanen, E. 2013. *Kuvaileva kirjallisuuskatsaus: eteneminen tutkimuskysymyksestä jäsenettyyn tietoon*. *Hoitotiede* 25 (4), 291–292.
- Kavanagh, E., Brown, L. & Jones, I. 2017. Elite athletes' experience of coping with emotional abuse in the coach-athlete relationship. *Journal of Applied Sport Psychology* 29 (4), 402–417.
- Kirby, S., Demers, G. & Parent, S. 2008. Vulnerability/prevention: considering the needs of disabled and gay athletes in the context of sexual harassment and abuse. *International Journal of Sport and Exercise Psychology* 6 (4), 407.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa: kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. *Mannerheimin lastensuojeluliitto; Folkhälsan*.
- Kivimäki, M., Virtanen, M., Vartia, M., Elovainio, M., Vahtera, J. & Keltikangas-Järvinen, L. 2003. Workplace bullying and the risk of cardiovascular disease and depression. *Occup Environ Med* 60, 779–783.
- Kokkonen, M. 2012. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen syrjintä liikunnan ja urheilun parissa. *Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2012:5*.
- Laine, A., Salasuo M. & Matilainen, P. 2016. Arvot, syrjintä ja kiusaaminen. Teoksessa S. Kokko & A. Mehtälä (toim.) *Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa*. LIITU-tutkimuksen tuloksia 2016. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:4, 62.
- Leskinen, E., Cortina, L. & Kabat, D. 2011. Gender harassment: broadening our understanding of sex-based harassment at work. *Law Hum Behav* 35, 25–39.
- Lundström, B. 2015. *Häirintä työelämässä. Työsyrjintädirektiivin kieltämä häirintä ja häirintäkiellon täytäntöönpano*. Dissertations in Social Sciences and Business Studies, no 98. Itä-Suomen yliopisto.
- Luukkonen, A-H. 2010. Bullying behaviour in relation to psychiatric disorders, suicidality and criminal offences. A study of under-age adolescent inpatients in Northern Finland. *Acta Universitatis Ouluensis. D Medica* 1072. Oulun yliopisto.
- Mankkinen, T. 1995. Akateemista nuorallatanssia: sukupuolinen häirintä ja ahdistelu Helsingin yliopistossa. Helsingin yliopisto.

- Markkanen, E.-L. 2018. "Jos siel ois joku kaveri". Lasten ja nuorten kokemuksia liikuntaharrastuksista. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Marks, S., Montjoy, M. & Marcus, M. 2011. Sexual harassment and abuse in sport: the role of the team doctor. *Br J Sports Med* 46, 905–908.
- McPherson, L., Long, M., Nicholson, M., Cameron, N., Atkins, P. & Morris, M. 2017. Children's experience of sport in Australia. *International Review for the Sociology of Sport* 52 (5), 551–569.
- Mellor, S. & Golay, L. 2014. Gender harassment and negative mental health: what labor unions can do to help union women. *Employee Responsibilities and Rights Journal* 26 (1), 21–34.
- Montjoy, M., Brackenbridge, C., Arrington, M., Blauwet, C., Carska-Sheppard, A., Fasting, K., Kirby, S., Leahy, T., Marks, S., Martin, K., Starr, K., Tiivas, A. & Budgett, R. 2016. The IOC Consensus Statement: harassment and abuse (non-accidental violence) in sport. *Br J Sports Med*, 1–11.
- Muhonen, T. 2016. Exploring gender harassment among university teachers and researchers. *Journal of Applied Research in Higher Education* 8 (1).
- Mäntylä, N., Kivelä, J., Ollila, S. & Perttola, L. 2013. Pelastakaa koulukiusattu! Koulun vastuu, puuttumisen muodot ja ongelmat oikeudellisessa tarkastelussa. Kunnallisanalan kehittämässätiö.
- Nery, M., Neto, C., Rosado, A. & Smith, P. 2018. Bullying in youth sport training: a nationwide exploratory and descriptive research in Portugal. *European Journal of Developmental Psychology*.
- Näsi, M. 2016. Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikemukset 2016. Katsauksia 18/2016. Helsingin yliopisto, kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti.
- O'Neill, M., Calder, A. & Allen, B. 2014. Tall Poppies: bullying behavior faced by Australian high-performance school-age athletes. *Journal of School Violence* 13 (2), 210–227.
- Parent, S. & Bannon, J. 2012. Sexual abuse in sport: What about boys? *Children and Youth Services Review* 34, 354–359.
- Parent, S. & Demers, G. 2010. Sexual abuse in sport: a model to prevent and protect athletes. *Child Abuse Review* 20, 120–133.
- Parent, S. & Fortier, K. 2018. Comprehensive overview of the problem of violence against athletes in sport. *Journal of Sport and Social Issues*, 1–20.
- Parent, S., Lavoie, F., Thibodeau, M.-E., Héber, M. & Blais, M. 2016. Sexual violence experienced in the sport context by a representative sample of Quebec adolescents. *Journal of Interpersonal Violence* 31 (16), 2666–2686.
- Parker, S. & Griffin, M. 2002. What is so bad about a little name-calling? Negative consequences of gender harassment for overperformance demands and distress. *Journal of Occupational Health Psychology* 7 (3), 195–210.
- Pasanen, J. 2003. "Sitä ei voi enää nimittää pelkäsi vitsailuksi". Selvitys sukupuolisesta häirinnästä ja ahdistelusta Tampereen yliopistossa. 61/2003. Tampereen yliopisto.
- Piper, H., Taylor, B. & Garratt, D. 2012. Sports coaching in risk society: No touch! No trust! *Sport, Education and Society* 17 (3), 331–345.
- Pyykkönen, T. 2016. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyö valtion liikuntapolitiikassa – taustaselvitys valtion liikuntaneuvostolle ja sen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvojaostolle. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2016:1.
- Raver, J. & Nishii, L. 2010. Once, twice or three times as harmful? Ethnic harassment, gender harassment and generalized workplace harassment. *Journal of Applied Psychology* 95 (2), 236–254.
- Rigby, K. 2003. Stop the bullying: a handbook for schools. Humanities & Social Sciences Collection.
- Rintaugu, E., Kamau, J., Amusa, L.-O. & Toriola, A.-L. 2014. The forbidden acts: prevalence of sexual harassment among university female athletes. *African Journal for Physical, Health Education, Recreation & Dance* 20 (3.1), 974.
- Ryynänen, S. 2003. Sukupuoliseksi häirinnäksi koettu viestintäkäyttäytyminen. Jyväskylän yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Salminen, A. 2011. Mikä kirjallisuuskatsaus? Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin. Vaasan yliopisto. Opetusjulkaisuja 62, julkisjohtaminen 4.
- Salmivalli, C. 2016. Koulukiusaamiseen puuttuminen. Kohti tehokkaita toimintamalleja. 2. Uudistettu painos. PS-kustannus: Jyväskylä.
- Sand, T., Fasting, K., Chroni, S. & Knorre, N. 2011. Coaching behavior: any consequences for the prevalence of sexual harassment? *International Journal of Sports Science & Coaching* 6 (2), 229–241.
- Schott, R. & Søndergaard, D. 2014. School Bullying. New theories in context. Cambridge University Press.
- Schott, R. 2014. The social concept of bullying: philosophical reflections on definitions. Teoksessa R. Schott & D. Søndergaard (toim.) *School Bullying. New theories in context*. Cambridge University Press.
- Shannon, C. 2013. Bullying in recreation and sport settings: exploring risk factors, prevention efforts, and intervention strategies. *Journal of Park and Recreation Administration* 31 (1), 15–33.
- Slater, A. & Tiggemann, M. 2011. Gender differences in adolescent sport participation, teasing, self-objectification and body image concerns. *Journal of Adolescence* 34, 455–463.
- Stafford, A., Alexander, K. & Fry, D. 2015. "There was something that wasn't right because that was the only place I ever got treated like that": Children and young people's experiences of emotional harm in sport. *Childhood* 22 (1), 121–137.
- Stefaniuk, L. & Bridel, W. 2018. Anti-bullying policies in Canadian sport: an absent presence. *Journal of Park & Recreation Administration* 36 (2), 160–176.
- Steinfeldt, J., Vaughan, E., LaFollette, J. & Steinfeldt, M. 2012. Bullying among adolescent football players: role of masculinity and moral atmosphere. *Psychology of Men & Masculinity* 13 (4), 340–353.
- Stirling, A. & Kerr, G. 2014. Initiating and sustaining emotional abuse in the coach-athlete relationship: an ecological transactional model of vulnerability. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma* 23 (2), 116–135.
- Stirling, A., Bridges, E., Cruz, L. & Montjoy, M. 2011. Canadian Academy of Sport and Exercise Medicine Position Paper: Abuse harassment, and bullying in sport. *Clinical Journal of Sport Medicine* 21 (5), 385–391.
- Taloustutkimus 2018. Seksuaalinen häirintä työelämässä.
- Teräsahjo, T. & Salmivalli, C. 2002. Tapaustutkimus kiusaamisen vastaisesta interventiosta Helsingin ala-asteen kouluissa. Helsingin kaupungin opetusviraston julkaisusarja A14: 2001.
- Toivanen, A. 2017. "Kiusaaminen jätti jäljet". Lapsena koulukiusattujen kokemuksia kiusaamisen vaikutuksista elämään. Oulun yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- VanNiekerk, R.-L. & Rzygula R. 2010. The perceptions and occurrence of sexual harassment among male student athletes with male coaches: sports research.
- Vertommen, T., Kampen, J., Schipper-van Veldhoven, N., Wouters, K., Uzieblo, K. & Van Den Eede F. 2017. Profiling perpetrators of interpersonal violence against children in sport based on a victim survey. *Child Abuse & Neglect* 63, 172–182.
- Vertommen, T., Schipper-Van Veldhoven, N., Wouters, K., Kampen, J., Brackenbridge, C., Rhind, D., Neels, K. & Van Den Eede, F. 2016. Interpersonal violence against children in sport in the Netherlands and Belgium. *Child Abuse & Neglect* 51, 223–236.
- Vertommen, T., Schipper-van Veldhoven, N., Hartill, M. & Van Den Eede, F. 2015. Sexual harassment and abuse in sport: the NOC*NSF helpline. *International Review for the Sociology of Sport* 50 (7), 822–839.
- Väestöliitto 2016. Väestöliiton asiantuntija- ja lääkärilausunto oikeudenkäyntiä varten. Lausunto seksuaalisen trauman vaikutuksesta nuoreen. Saatavilla: vaestoliitto.fi
- Vveinhardt, J., Komskiene, D. & Romero, Z. 2017. Bullying and harassment prevention in youth basketball teams. *Transformations in Business & Economics* 16 (1), 232.
- Willness, C., Steel, P. & Lee, K. 2007. A meta-analysis of the antecedents and consequences of workplace sexual harassment. *Personnel Psychology* 60, 127–162.
- Öhman, M. & Quennerstedt, A. 2017. Questioning the no-touch discourse in physical education from a children's rights perspective. *Sport, Education and Society* 22 (3), 305–320.

Hallinnolliset julkaisut

European Union Agency for Fundamental Rights 2014. Violence against women: an EU-wide survey. Main results report.

Oikeusministeriö 2017. Oikeusministeri Antti Häkkinen haastaa suomalaiset seksuaalisen häirinnän vastaiseen työhön ja #häirinnästävapaa-kampanjaan. Viitattu 01.08.2018. <https://oikeusministerio.fi>

Oikeusministeriö 2016. "Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä". Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin. Selvityksiä ja ohjeita 7/2016.

Oikeusministeriö 2014. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa. Selvityksiä ja ohjeita.

Oikeusrekisterikeskus 2014. Laki lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä tuli voimaan 1.5.2014. Viitattu 28.06.2018. <http://www.oikeusrekisterikeskus.fi>

Opetushallitus 2018. Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa. Oppaat ja käsikirjat 2018:4a.

Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. Määräykset ja ohjeet 2014:96, Helsinki.

Opetus- ja kulttuuriministeriö 2018. Kiusaamisen ehkäisy sekä työrauhan edistäminen varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä toisella asteella. Loppuraportti. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:16. Sosiaali- ja terveysministeriö 2018. Tasa-arvobarometri 2017. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 8/2018.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2017. Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelma 2018-2021. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:16.

Sosiaali- ja terveysministeriö 2015. Tasa-arvolaki 2015. Sosiaali- ja terveysministeriön esite.

Terveystieteiden tutkimuskeskus 2017. Kouluterveyskysely. Saatavilla: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tutkimustuloksia>

Työ- ja elinkeinoministeriö 2018. Työolobarometri 2017 ennakkotiedot. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 3/2018.

Lait, esitykset ja muut säännökset

Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta 2011. Council of Europe Treaty Series, no. 210, Istanbul. Viitattu 28.06.2018. <https://rm.coe.int/1680462532>

HE 195/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta. Viitattu 26.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040195.pdf>

Laki ammatillisesta koulutuksesta 2017. 531/2017. Viitattu 28.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2017/20170531#Pidp461690000>

Laki lasten kanssa työskentelevien rikostaustan selvittämisestä 2002. 504/2002. Viitattu 04.07.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020504>

Laki lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä 2014. 148/2014. Viitattu 28.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140148>

Laki rikoslain 20 luvun muuttamisesta 2014. 509/2014. Viitattu 26.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140509>

Liikuntalaki 2015. 390/2015. Viitattu 25.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150390>

Lukiolaki 1998. 629/1998. Viitattu 28.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980629#L5P25>

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 2013. 1287/2013. Viitattu 28.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20131287#Pidp459285616>

Perusopetuslaki 1998. 628/1998. Viitattu 28.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628#L7P29>

Perustuslaki 1999. 731/1999. Viitattu 28.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731#document>

Tasa-arvolaki 2014. 1329/2014. Viitattu 25.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141329>

Terveystieteiden tutkimuskeskus 2010. 1326/2010. Viitattu 28.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101326#L2P16>

Työterveyshuoltolaki 2001. 1383/2001. Viitattu 02.08.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20011383>

Työturvallisuuslaki 2002. 738/2002. Viitattu 26.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020738#L5P28>

Muut julkaisut

Eduskunta 2017. Eduskunta kävi ajankohtaiskeskustelun seksuaalisesta häirinnästä. Viitattu 01.08.2018. <https://www.eduskunta.fi>

Jyväskylän yliopisto. Tutkimushanke: Häirintää ja syrjintää urheilussa, liikunnassa ja liikuntatunneilla? Viitattu 01.08.2018. <https://www.jyu.fi/ajankohtaista/arkisto/2018/04/tiedote-2018-04-03-11-05-13-455195>

Leppänen, K. 2018. Seksuaalinen häirintä – lainsäädäntö työelämän osalta. Elinkeinoelämän keskusliitto. Mannerheimin lastensuojeluliitto 2017. Kiusaamisen seuraukset. Viitattu 12.07.2018. www.mll.fi

Niemi, J. & Kainulainen, H. 2018. #Metoo: seksuaalinen häirintä ja laki. Haaste 1/2018.

Olympiakomitea 2017. Lupa välittää – lupa puuttua. Sukupuolinen ja seksuaalinen häirintä urheilussa.

Peltola, M. 2016. Lapset kokevat väkivaltaa liikuntaharrastuksissa. Haaste 3/2016.

Yhdenvertaisuuslaki 2014. 1325/2014. Viitattu 25.06.2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325#Pidp458803120>

Yleissopimus lapsen oikeuksista 1991. 60/1991. Viitattu 28.06.2018. https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

Suomen urheilun eettinen keskus. SUEK selvittää esiintyykö seksuaalista ja sukupuolista häirintää jalkapallon ja jääkiekon maajoukkueissa. Viitattu 01.08.2018. www.suek.fi

Töyrylä, K. 2018. Yhden miehen sikailun paljastamisesta se alkoi: Näin #metoo-tviitti on ravistellut maailmaa. Yleisradio. Viitattu 01.08.2018. <https://yle.fi/uutiset/3-10048821>

Urheilun eettisten asioiden neuvottelukunta 2018. Kannanotto lasten ja nuorten suojelusta seksuaaliselta häirinnältä ja kaltoinkohtelusta urheilussa.

Väestöliitto. Et ole yksin -palvelu. Viitattu 02.08.2018. <http://www.etoileysin.fi/tietoa/>

Väestöliitto. Grooming. Viitattu 01.08.2018. <https://www.vaestoliitto.fi/nuoret/turvallisuus/media/grooming/>

Yle 2016. Vain harvat seurat ovat tarkistaneet vapaaehtoisten rikostaustat. Viitattu 02.08.2018. <https://yle.fi/urheilu/3-8919690>

Tämä selvitys on osa Suomen urheilun eettinen keskus SUEK ry:n vuonna 2017 aloittamaa julkaisusarjaa. SUEK tuottaa tutkimuksia ja selvityksiä urheilun eettisistä kysymyksistä. SUEK tarjoaa päätöksenteon ja yhteiskunnallisen vuoropuhelun pohjaksi tutkittua tietoa ja pyrkii näin vaikuttamaan eettisesti kestävään urheilukulttuuriin.

Vaikeneminen ei ole vaihtoehto -julkaisu on katsaus viimeisimpään häirintää ja kiusaamista käsittelevään tutkimustietoon yhteiskunnassa erityisesti liikunnan ja urheilun näkökulmasta. Monitieteellisen, kansainvälisen ja kansallisen tutkimustiedon pohjalta rakentuva kuvaileva kirjallisuuskatsaus paneutuu kattavasti häirinnän ja kiusaamisen moniulotteisiin ilmiöihin. Katsauksessa käsitellään yhteiskunnassa ja urheilumaailmassa tapahtuvaa häirintää ja kiusaamista, ilmiön yleisyyttä, luonnetta ja vaikutuksia. Lisäksi julkaisussa esitetään

käytännön keinoja sekä toimenpide-ehdotuksia näiden ilmiöiden käsittelyyn ja torjuntaan.

Tämä tietopaketti on suunnattu liikunta- ja urheilualan toimijoille, järjestöille ja viranomaisille sekä kaikille niille henkilöille, joita käsiteltävät aihealueet koskettavat tai kiinnostavat.

Vaikeneminen ei ole vaihtoehto -katsauksen on kirjoittanut tutkimusavustaja **Miika Kyllönen**. Selvitystyön ohjaajana on toiminut Suomen urheilun eettisen keskus SUEK ry:n tutkimuspäällikkö **Nina Laakso**.

1/2017

SAMALLA VIIVALLA?

Selvitys liikunnan ja urheilun tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta Suomessa

2/2018

VAIKENEMINEN EI OLE VAIHTOEHTO

Katsaus häirintää ja kiusaamista käsittelevään tutkimustietoon liikunnan ja urheilun näkökulmasta

2

SUEK ry:n julkaisuja urheilun eettisistä asioista

2018